

ÉPÍTÉSZETI SZEMLE

<p>SZERKESZTŐSÉG: Budapest, IV., Dalszínház-utca 8., hová a kéziratok küldendők. MEGJELEN: MINDEN HÓ VÉGÉVEL.</p>	<p>HAVILAP. SZERKESZTŐ: BOBULA JÁNOS</p>	<p>ELŐFIZETÉS: Egész évre 8 frt. Félévre . 4 frt Negyed évre 2 frt. Hirdetéseket felvesz: ECKSTEIN BERNÁT Fűrdő-utca 4.</p>
--	---	--

AZ EZREDÉVES KIÁLLÍTÁS TEREPE ÉS ÉPÜLETTERVEI.

Az 1896. évi ezredéves országos kiállítás alapvető munkálatai dicséretreméltó gondossággal készítettnek elő, mint azt az időszakonként közzétett jelentésekből következtethetjük. Nincsen is más óhajunk, mint egyedül az, hogy valamivel serényebben fáradozhassanak az intéző körök a tervek realizálására, illetve találjanak több előzékenységre az irányadó körök az érdekelt alantasabb hatóságoknál, mint sem a mennyit ottan eddigelé tapasztaltak.

Noha a kiállítás éve rohamosan közeledik s hónapok mulnak el, hónapok után, mi még mindig csak a kezdet kezdetén vagyunk. Igaz ugyan, hogy e tekintetben a kiállítás igazgatóságát vád nem terhelheti, miután tőle nem függő körülmények tették lehetetlenné az eljárás gyorsítását. Részünkről úgy találjuk, hogy a kiállítást nem eléggé támogatja sem a fővárosi, sem a vidéki sajtó. — Annál kevesebbet tesznek megvalósítása érdekében a közreműködésre hivatott társaságok és érdekeltek. Mint legtöbbször, úgy ez esetben is az állam és főváros áldozatkészségére szorítkozik az általános fölkarolásra érdemes ügy. Pedig az valóban helytelen, mindent az államtól várni.

A kiállítás vezérférfiai által kibocsátott terepbeosztási tervezetet látva, lehetetlen annak csinoságát, és leleményességről tanuskodó beosztását meg nem dicsérnünk. A valóban szűk korlátok közt, csakis a beosztásbeli leleményesség és ügyesség, párosulva a műizlés igényeivel képes az épületeket akként csoportosítani, hogy azok elhelyezése célszerűségük mellett más szempontokból is érvényesülhessenek. A kiállítás műszaki osztálya által készített

terepbeosztási tervezet szerint a kiállítás főbejárata az Andrássy-úttal egy vonalba esik s a városligeti tó partjára van tervezve. Oszlopos díszes bejárat leendő itt, mely mögött a festői kinézésű husz méter szélességű vashíd kezdődik a Nádorszigetre átnyúlva merész alkotású ívekben. E sziget hátsó része mögött lévő keskeny tóágot betöltik s a szigetet az így hozzákapcsolt térséggel együtt parkozzák. E park közepén, az Andrássy-úttal egy vonalba épül majd a királypavillon, mely körül a korzó lesz. A korzótól balra, a népligetig terjedő térségen lesz a néprajzi kiállítás fővonzereje a magyar falu. Itt egyszersmind véget is ér a kiállítás területe, mert a népliget megmarad mostani mivoltában. A korzótól jobbra fog állani a nagy mezőgazdasági pavillon, szomszédságában a mostani iparcarnoknak, a melyet 1896-ig kibővítenek és diszitménnyel látnak el.

Az iparcarnok elé szintén korzót terveznek, mint 1885-ben volt, s ugyanitt lesz a kiállítás második főbejárata. A városi vendéglő helyére építik a kiállítási igazgatóság épületét. Ez épületnek bejárata lesz a Stefánia-útról is, mely egyéb irányt egész vonalában nem fog tartozni a kiállítási területhez. Az iparcarnok előtt balra, ott a hol 1885-ben a nagy sörház volt, az ünnepek csarnoka fog állani. A nagy gépcarnok a kiállítást körülvevő fal mellett lesz az iparcarnok mögött; tőle jobbra pedig az elektrotechnika külön csarnoka. A Nádor- és Széchenyi-szigetet most összekötő kis vashidat lebontják s a tó e részén töltésszerű széles gyalogutat készítenek. A Széchenyi-szigeten lesz a várszerűen épült történelmi csarnok. A sziget jobb csúcsától móló fog kinyulni a tóba s a végén hatalmas világítási torony fog állani.

E röviden vázolt terv szerint a minister az 1896-iki országos kiállítás céljaira a fővárostól ugyanazt a területet kérte, mely 1885-ben szolgált a tárlat színhe lyéül, hozzávéve a két szigetet s a szigetek és a népliget mögött terjedő rét séget.

A millenniumi kiállítás díjazott és megdicsért pályatervei a magyar mérnök- és építész-egyletnek a Reutter palotában levő helyiségében vannak közszemlére kitéve

Legnagyobb részben figyelemre érdemes munkálatok ezek, a kiállítás céljaira azonban nem egészen alkalmasak. Miután nem tekinthetők e tervek egyike sem még ez idő szerint megvalósítandónak, nem bocsátkozunk behatóan bírálatukba. Kétségtelen, hogy néhány igen jó idea található fel bennök, valamelyes elhamarkodottság is jellemzi azokat kivétel nélkül. Kíváncsian nézünk a szűkebb körű pályázat eredménye elé.

A mennyiben a kitűnő beosztású terep tervet, s az özszes munkakörökre vonatkozó jelentéseket látjuk, a legnagyobb bizalommal nézünk e kiállítás tervezeteinek megvalósítása elé. Ugy a szellemi világ, valamint a reális munkakör iránt elfoga-

dott ideák megtestesítése a lehető legjobb kezekbe vannak letéve. Joggal remélhetjük azt, hogy azon kiváló gárda, amely élén LUKÁCS BÉLA minister és NÉMETH IMRE igazgatóval lelkes buzgalommal működik, a legszebb eredményeket fogja bemutatni.

Mi nem vagyunk barátai annak, hogy az immár tulnépes és ép ezért nehézkesnek bizonyult különféle bizottságok megszaporttassanak, akiállításí terep és tervrajzok közzététele alkalmából fölmerült sajtóbeli jelenségek figyelembe vétele alapján azonban szükségesnek tartjuk, hogy immár a kiállításbeli sajtóiroda mielőbb szervezve legyen s az idő előhaladása szerint fokozatosan megkezdje s terjeszsze ki minél szélesebb körben tevékenységét. Az 1885. évi kiállításbeli tényezők kiválóbbjai kiegészítve a külföldi kiállításokat jól ismerő publicistáink néhány ifjabb tagjával, bizonyára nagyon elősegítené a journalistikai téren a közérdeklődés megnövelését, a tervek gyorsabb kivitelét s a vonzerő általánosítását úgy a hazában, mint külföldön. Dr. V.

A BUDAI HONVÉDSZOBOR.

Szobraink tekintetében nem vagyunk szerencsések. Minél több szobrunk van, annál több izléstelenség és aesthetikai szörnyalkotás igazolja azon nézetet, hogy szobrászatunk még mindig gyerekkorát éli. Ép e kezdetlegesség nyomasztó tudata teszi ünneppé egy-egy szobrunk elkészülését, mivel egymásutáni leleplezésük napjaitól reméljük szobrászatunk régvárt fellendülését.

Ez a remény párosulva a nemzeti mult legdicőbb eszményének dicsőséges glóriájával, ajzotta fel a nemzeti érzés legszentebb idegszálaít a budai honvéde mlékszobor leleplezése alkalmából. Soha még szobrászati művet nem várt nemzet oly hévvel, mint e szobrot várta a magyar nemzet, soha szobor még szebb tárgykört nem ábrázolt, s nem hordá soha magában szoboranyag sehól az ihletet megé bresztő lelkesítő fenköltiséget annyira, mint ez esetben.

És nem is csalódott egy nemzet sem

soha szoboralkotásban annyira, mint a magyar nemzet csalódott a szóbanforgó szoborműben!

A nem épen hibátlan, de a néhai HUSZÁR által önállóan és izléssel tervezett aradi szoborműnek megvalósítójától többet vártunk és valóban nem csekély meglepetésünkre van az, hogy a legerősebb hanyatlás ismérveit leljük ZALA legujabb szoborművén.

Mi mindig azok közé tartoztunk, a kik minden érvet felhasználtak arra, hogy ezen a szabadságharc apothosisát képező szobrot, ne okkupálja el Buda városa néptelen és alaktalan utcáinak díszítésére.

Azon meggyőződés vezérelt minket ezen nézetünk terjesztésében, hogy mi a szabadságharc ezen emléksobrát a fővárosnak, ha nem is kellő közepére, de egyik népesebb tereére óhajtottuk állítani, hogy

orbi et urbi hirdesse a magyar honvédek dicsőségét.

De mi azt a szobrot, eszményinek s magasztosnak képzeltük: azaz olyannak a minő magát az általa ábrázolt dicsőséget ismerjük . . .

Igy azonban, a mint ez a szobor áll, örvendve örvendünk, hogy a félreeső Buda egyik utcájába dugták el, — oda, hová a Budapestre jövő idegenek közül csak az jut el, a kita kegyelet fáraszt föl, — mivel nagy csalódássá változtatja át a szabadság-szobor alakjához fűzött vérmes reményeit.

E szobor úgy egészében, mint részeiben szerencsétlen alkotás. Hozzájárul ehhez azon tény, hogy a terep is a lehető legrosszabbul van hozzá megválasztva a nagyság méreteit tekintve. Erre vonatkozólag teljes joggal írja egy kiváló műkritikusunk a következőket:

„A szoborméreteket izléstelenül korlátozza a szerencsétlen környezet, melybe a szobor jutott. Ezek az ódon, apró diszítésű házaeskák teljesen díszharmonikus kisvárosi kedélyességökkel, épen nem méltó hátterei egy monumentális műnek. A terepviszonyok is olyanok, hogy a szobor hatását egyenlőtlené teszik. Lassankint emelkedik a talaj; s alulról, a mint a Ferenc József-kapu felől menve, megközelítjük a szobrot, a hatás egyre fokozódik. Oldalvást, az uri-utcába torkolló házsor felől nincs elég tér a perspektívára. Hátról a magasabban fekvő ház vendégházjáról nézve a szobor méretei megszűkülnek, a hatás csökken“.

Legtöbb szobrunk elhelyezésével közősek ezek a hibák. S tartunk tőle, hogy a budai szobor terepének helytelen megválasztásából sem fogják levonni az illetékes tényezők a kirívó tanuságot.

De térjünk magára a szoborra, mely halvány testszinű fénytelen márványtalapzatra van állítva. Ugy távolból, mint közelből szembántó látványt képez a hatá-

rozatlan színű alap, mely szintelen és túlkarsú a fölépítményt képező nagykiterjedésű sötét nagy bronztesttel kombinálva.

Alakjáról nem is szólunk részletesen, mivel bármely falusi kálváriának egy-egy stációján diszesebb és izlésesebb alaposzlopzatot találhatunk.

Magassága is túlzott, minek végzetes következménye az, hogy a fölfelé néző két főalak arcvonásainak kifejező jellegzete a túllépett távlat folytán részben megsemmisül, részben eltorzul. A szobor voltaképpen csak előlről nézhető meg, akár csak a szinpadi tableaux.

Ez pedig igen nagy hiba. Akár a közeli házak ablakaiból, akár oldalról, avagy hátulról nézzük a szobrot, az anyagkezelés gondosságnak hiányát lehetetlen szembántónak nem találni. Előlről leszállított magasságban, bizonyára jobb hatása lenne a szobornak, ha ugyan nem kellene attól tartani, hogy a honvéd alakját óriási méreteivel háttérbe szorító angyal az illuziót még jobban megrontaná. Alantabb a honvéd arcában kifejezett eszme bizonyára jobban érvényesülne. Szerintünk azonban e leszállítás által a honvéd kiváltázott miederes alakja s a túlsovány angyal szörnyű szárnyai provokálnák a jó izlést. Az alsó dísz képező négy füstölgő bronz gombóczt, pedig jó lesz mielőbb eltávolítani. Egyetlen eredeti ideát sem találhatunk e szobron. Alapeszméjét és mintáját e szobornak rég csodálják a párisiak, kiknek hasontárgyú szobrát tömérdek hivatott és hivatlan vette ZALA előtt modellül. Ha a francia modell rossz variációjának tekintettük HENCI szobrát, ZALÁ-ét még gyengébbnek kell minősítenünk.

A nemzet egy rosszul sikerült szoborral lett gazdagabb; és egy kedves reménnyel lett szegényebb. A csalódás annál jelentékenyebb mennél több jogunk volt szépet és jót várni az aradi vértanu-szobor hivatást tanusító szobrásától.

DR. KELEMEN LÁSZLÓ.

E röviden vázolt terv szerint a miniszter az 1896-iki országos kiállítás céljaira a fővárostól ugyanazt a területet kérte, mely 1885-ben szolgált a tárlat színléül, hozzávéve a két szigetet s a szigetek és a népliget mögött terjedő részt.

A millenniumi kiállítás díjazott és megdicsért pályatervei a magyar mérnök- és építész-egyletnek a Reutter palotában levő helyiségében vannak közszemlére kitéve.

Legnagyobb részben figyelemre érdemes munkálatok ezek, a kiállítás céljaira azonban nem egészen alkalmasak. Miután nem tekinthetők e tervek egyike sem még ez idő szerint megvalósítandónak, nem bocsátkozunk behatóan bírálatukba. Kétségtelen, hogy néhány igen jó idea található fel bennök, valamelyes elhamarkodottság is jellemzi azokat kivétel nélkül. Kíváncsián nézünk a szűkebb körű pályázat eredménye elé.

A mennyiben a kitűnő beosztású terep tervet, s az özszes munkakörökre vonatkozó jelentéseket látjuk, a legnagyobb bizalommal nézünk e kiállítás tervezeteinek megvalósítása elé. Ugy a szellemi világ, valamint a reális munkakör iránt elfoga-

dott ideák megtestesítése a lehető legjobb kezekbe vannak letéve. Joggal remélhetjük azt, hogy azon kiváló gárda, amely élén LUKÁCS BÉLA miniszter és NÉMETH IMRE igazgatóval lelkes buzgalommal működik, a legszebb eredményeket fogja bemutatni.

Mi nem vagyunk barátai annak, hogy az immár tulnépes és ép ezért nehézkesnek bizonyult különféle bizottságok megszaporttassanak, akiállításí terep és tervrajzok közzététele alkalmából fölmerült sajtóbeli jelenségek figyelembe vétele alapján azonban szükségesnek tartjuk, hogy immára a kiállításbeli sajtóiroda mielőbb szervezve legyen s az idő előhaladása szerint fokozatosan megkezdje s terjeszsze ki minél szélesebb körben tevékenységét. Az 1885. évi kiállításbeli tényezők kiválóbbjai kiegészítve a külföldi kiállításokat jól ismerő publicistáink néhány ifjabb tagjával, bizonyára nagyon elősegítené a journalistikai téren a közérdeklődés megnövelését, a tervek gyorsabb kivitelét s a vonzerő általánosítását úgy a hazában, mint külföldön. Dr. V.

A BUDAI HONVÉDSZOBOR.

Szobraink tekintetében nem vagyunk szerencsések. Minél több szobrunk van, annál több izléstelenség és aesthetikai szörnyalkotás igazolja azon nézetet, hogy szobrászatunk még mindig gyerekkorát éli. Ép e kezdetlegesség nyomasztó tudata teszi ünneppé egy-egy szobrunk elkészülését, mivel egymásutáni leleplezésük napjaitól reméljük szobrászatunk régvárt fellendülését.

Ez a remény párosulva a nemzeti mult legdicsebb eszményének dicsőséges glóriájával, ajzotta fel a nemzeti érzés legszentebb idegszálaít a budai honvédemlékszobor leleplezése alkalmából. Soha még szobrászati művet nem várt nemzet oly hévvel, mint e szobrot várta a magyar nemzet, soha szobor még szebb tárgykört nem ábrázolt, s nem hordá soha magában szoboranyag sehol az ihletet megébresztő lelkesítő fenköltiséget annyira, mint ez esetben.

És nem is csalódott egy nemzet sem

soha szoboralkotásban annyira, mint a magyar nemzet csalódott a szóbanforgó szoborműben!

A nem épen hibátlan, de a néhai HUSZÁR által önállóan és izléssel tervezett aradi szoborműnek megvalósítójától többet vártunk és valóban nem csekély meglepetésünkre van az, hogy a legerősebb hanyatlás ismérveit leljük ZALA legujabb szoborművén.

Mi mindig azok közé tartoztunk, a kik minden érvet felhasználtak arra, hogy ezen a szabadságharc apothosisát képező szobrot, ne okkupálja el Buda városa néptelen és alaktalan utcáinak díszítésére.

Azon meggyőződés vezérelt minket ezen nézetünk terjesztésében, hogy mi a szabadságharc ezen emlékszobrát a fővárosnak, ha nem is kellő közepére, de egyik népesebb tereére óhajtottuk állítani, hogy

orbiet urbi hirdesse a magyar honvédek dicsőségét.

De mi azt a szobrot, eszményinek s magaszosnak képzeltük: azaz olyannak a minő magát az általa ábrázolt dicsőséget ismerjük . . .

Igy azonban, a mint ez a szobor áll, örvendő örvendünk, hogy a félreeső Buda egyik utcájába dugták el, — oda, hová a Budapestre jövő idegenek közül csak az jut el, a kita kegyelet fáraszt föl, — mivel nagy csalódássá változtatja át a szabadság-szobor alakjához fűzött vérmes reményeit.

E szobor úgy egészében, mint részeiben szerencsétlen alkotás. Hozzájárul ehhez azon tény, hogy a terep is a lehető legrosszabbul van hozzá megválasztva a nagyság méreteit tekintve. Erre vonatkozólag teljes joggal írja egy kiváló műkritikusunk a következőket:

„A szoborméreteket izléstelenül korlátozza a szerencsétlen környezet, melybe a szobor jutott. Ezek az ódon, apró díszítésű házaeskák teljesen díszharmonikus kisvárosi kedélyességökkel, épen nem méltó hátterei egy monumentális műnek. A terepviszonyok is olyanok, hogy a szobor hatását egyenlőtlené teszik. Lassankint emelkedik a talaj; s alulról, a mint a Ferenc József-kapu felől menve, megközelítjük a szobrot, a hatás egyre fokozódik. Oldalvást, az uri-utcába torkolló házsor felől nincs elég tér a perspektívára. Hátról a magasabban fekvő ház verendájáról nézve a szobor méretei megszűkülnek, a hatás csökken“.

Legtöbb szobrunk elhelyezésével közősek ezek a hibák. S tartunk tőle, hogy a budai szobor terepének helytelen megválasztásából sem fogják levonni az illetékes tényezők a kirívó tanuságot.

De térjünk magára a szoborra, mely halvány testszinű fénytelen márványtalapzatra van állítva. Ugy távolból, mint közelből szembántó látványt képez a hatá-

rozatlan színű alap, mely szintelen és túlkarsú a fölépítményt képező nagykiterjedésű sötét nagy bronztesttel kombinálva.

Alakjáról nem is szólunk részletesen, mivel bármely falusi kálváriának egy-egy stációján diszesebb és izlésesebb alaposzlopzatot találhatunk.

Magassága is túlzott, minek végzetes következménye az, hogy a fölfelé néző két főalak arcvonásainak kifejező jellegzete a túllépett távlat folytán részben megsemmisül, részben eltorzul. A szobor voltaképen csak előlről nézhető meg, akár csak a szinpadi tableaux.

Ez pedig igen nagy hiba. Akár a közeli házak ablakaiból, akár oldalról, avagy hátulról nézzük a szobrot, az anyagkezelés gondosságnak hiányát lehetetlen szembántónak nem találni. Előlről leszállított magasságban, bizonyára jobb hatása lenne a szobornak, ha ugyan nem kellene attól tartani, hogy a honvéd alakját óriási méreteivel háttérbe szorító angyal az illuziót még jobban megrontaná. Alantabb a honvéd arcában kifejezett eszme bizonyára jobban érvényesülne. Szerintünk azonban e leszállítás által a honvéd kiváltzott miederes alakja s a túlsovány angyal szörnyű szárnyai provokálnák a jó izlést. Az alsó dísz képező négy füstölgő bronz gombócot, pedig jó lesz mielőbb eltávolítani. Egyetlen eredeti ideát sem találhatunk e szobron. Alapeszméjét és mintáját e szobornak rég csodálják a párisiak, kiknek hasontárgyú szobrát tömérdek hivatott és hivatlan vette ZALA előtt modellül. Ha a francia modell rossz variációjának tekintettük HENCI szobrát, ZALÁ-ét még gyengébbnek kell minősitenünk.

A nemzet egy rosszul sikerült szoborral lett gazdagabb; és egy kedves reménnyel lett szegényebb. A csalódás annál jelentékenyebb mennél több jogunk volt szépet és jót várni az aradi vértanu-szobor hivatást tanusító szobrásától.

DR. KELEMEN LÁSZLÓ.

EGY ALFÖLDI VÁROS ÉPÍTÉSZET TÖRTÉNETE.

— Vázlat. —

Felvidéki városaink egy-egy monumentális épületének létrejövetele, avagy építkezési viszontagságainak vázlatos megírása képezi a magyar építészet történetének összes anyagát. Ez valóban sajnálatra méltó jelenség, de egyzersmind szégyenünkre is szolgál. Míg külföldön tömérdek építésztörténeti mű jelenik meg évenként alapos levéltári kutatások alapján, azalatt mi alig tudunk affelől, hogy az építészet, mint önálló virágzó hivatás valaha ösmeretes volt nálunk.

Alföldi városaink építészetének multját csaknem teljes homály fedi. Pedig az alföldi városok építésze igen hálás és gazdag tanulmánytárgyul szolgálhatna annak, a ki hivatásszerűleg neki szentelné magát az alföldi, de főleg határőrvidéki városok régi korbéli építészeti történeti emlékei föl kutatásának. Állításunk beigazolására szolgál alábbi tanulmány, mely egy alföldi város építészetének történetét és építészetrendészeti jelentékenyebb mozzanatait tárja elénk.

* * *

Szabadka területe a hajdani sok mocsár és vizállás miatt, nehezen levén megközelíthető, alkalmas helyül szolgált az itt épített erődnek, vagy kis várnak, a hol veszedelem idején a szomszédság lakossága is védő menhelyet talált, mint 1526-ban. A szabadkai vár 1504-ben említették először, azóta pedig többször mint a környék főhelye szerepelt. Itt lakott Iván „Cár“, itt a török bég és a török zsoldos katonaság.

A török korszak után is ezen vár képezte a betelepülő szerb és bunyevác népség középpontját: sőt épen a vár miatt védelmezték, mint katonai határőrök a környék biztonságát. S míg a tisztek magában a várban foglaltak maguknak lakást, a nép a várhoz közelfekvő, de mindenesetre magasabb fekvésű s száraz talajra építette fel viskóit, és pedig a bunyevácok családonként tömörülve délfelé az elszórt halmokat népesítették be, a szerbek pedig éjszak felé a homokot foglalták el; a többi terület mind mocsár és rét volt. Idővel az el nem foglalt völgyekből, a vízfolyásokból lettek az

utak és az utcák, melyeket az 1780-as évek óta mai napig csatornázás, lecsapolás és feltöltés által kellett járhatókká tenni. Az elhelyezkedésnek ezen különben természetes módja miatt, városunk a gyakran a nagy hézagok által egymástól elkülönített szegényes házcsoportokkal méltán egy csomó falunak tűnhetett fel, a miért is német geográfusok városunkat még e század elején »ein Konglomerat von Dörfern«-nek nevezik.

A város mai összes kül- és belterülete már 1702-ben adatott át az akkor katonai szolgálatokra kötelezett lakosságnak; de ennek csekély száma miatt a lakott terület is csak kicsiny lehetett, úgy hogy 1738-ban a helység a mai város központját képező a Szt. Teréz templomig sem terjedt. A lakosság számának emelkedésével a házakkal beépített terület is nagyobbodott. A régi épületek apró alacsony viskók voltak földből vert falakkal, nádtetővel és kis ablakokkal; de annál nagyobb volt a hozzájuk tartozó üres telek, az udvar, ha szabad annak neveznünk. Mert a házacskák össze-vissza épültek minden rend és szabály nélkül, egyik homlokkal, másik háttal állott a szomszédház felé, a mely ismét egyik sarkát vagy oldalát mutatta arra S a mi a nagy rendetlenséget még inkább fokozta és a város fiziognómiáját rontotta, az azon körülmény volt, hogy az egyes háztelkek és udvarok nem voltak egymástól és az utcától elkerítve: hanem a házak mintegy az utcára vagy a piacra kihelyezve, a legnagyobb nyíltsággal közszemlére tettek ki minden házi rondaságot. S épen a város ezen építkezési disztelensége és rendezetlen állapota, a földművelő lakosság paraszt foglalkozása mellett képezte Bács vármegye kezében a legjobb fegyvert, melylyel állandóan e város felszabadítása ellen küzdött.

Midőn Szabadka 1779-ben mégis szabad kir. várossá lett, ennek mérnöki rendezésére is gondot kezdtek fordítani.

Először is a város belterületét árokkal kellett a külterülettől elkülöníteni, s ez árkot 1780-ban részben el is készítették,

az országutakra pedig sorompó-kapukat tettek. A városnak hét ilyen kapuja volt és van, az illető útirányról elnevezve: a szegedi, majsai, halasi, bajai, zombori, sándori és a zentai; sőt az 1782. évi kir. biztos rendeletére az első öthöz nagyobb biztonság végett mindjárt 1783-ban őrházakat is tettek.

A városnak fentjelzett nagy rendezetlensége igen nehéz munkát adott a mérnököknek, midőn a város királyi várossá emelése után rendes utcákat kellett kitűzni, illetőleg a meglévő házakat egyenes utcavonalakba szorítani. Hogy minden ház utcavonalba essék, több helyen épen lehetetlen volt; s hogy mégis mindegyik hozzáférhető legyen, sok háznak egész külön utcákat kellett hagyni. S a hajdani rendetlen építkezés nyomait mai napig sem sikerült egészen eltüntetni; s ez az oka annak, hogy még most is valami 80, ilyen zsákutca van Szabadka területén.

A városi tanácsnak 1780. évi jelentése szerint a város ziláltságát a sok száraz malom is fokozta, a melyek nagy területeket, sokszor épen a főhelyeket foglalták el. Szerintük a városrendezésére okvetlenül szükséges, hogy e malmok a város belsejéből a külső részekre vitessenek át. Továbbá a házak, melyeknek eddig kétharmadrésze kerítés nélkül állott, úgy hogy minden oldalról kocsival hozzáférhetni, elkerítendő; és új építések csak a kitűzött utcavonalba engedtesse nek meg.

Erre 1782-ben ÜRMÉNYI MIHÁLY mint kir. biztos, a város szépítésére és biztosítására építő-rendszabályokat és tűzvész elleni biztonsági óvintézkedéseket alkotott. Többi között a biztonsági jegyzőkönyv 17. stb. pontjában azt rendelte, hogy első sorban a főterre vezető utcák úgy szabályoztassanak, hogy azokban valami 200 városias jellegű díszesebb ház épülhessen. Az épületek az utcavonalba essenek, lehetőleg szilárd anyagból, téglából készítsenek, tűzfalal legyenek ellátva és zsindelemmel vagy cseréppel befödve, végre az egyes háztelkek, az udvarok, a rend, szépség és biztonság kedvéért minden oldalról bekerítettessenek. A kinek túlságos nagy háztelke volt, az vagy az egész homlokzatot az utcavonalban beépíteni, vagy a fölösleget másnak átengedni tartozott. A szilárd építés megkönnyítésére maga a város évenként körülbelül 600.000 téglát

égyen és ennek legalább felét a lakosoknak adja el. A magánépítések csak a városi tanács engedélye és ellenőrzése mellett történhetnek, a középítkezésre pedig a külső és a belső tanács megegyező határozatán kívül a kir. kamra engedélye volt szükséges, a hová előbb az illető tervet és költségvetést is fel kell terjeszteni. S minthogy a már meglévő épületek között még igen sok háznak sem teteje, sem kéménye nem volt, e csúf és közveszélyes tűrhetetlen állapot megszüntetésére a királyi biztos azt kimondotta, hogy ama házak egy év alatt okvetlenül szabályszerűen kiépíttessenek, ellenkező esetben a csonkán találtházak mint a gyanus nép tartózkodó helyei lerontandók, azok tulajdonosai pedig jobbagyságra szorítandók vagy a várostól eltávolítandók.

A tűzvész elhárítása végett, tűzveszélyes anyagot a városban összehalmozni nem szabad; gabonát sem lehetett többé otthon a nagy udvarokban elnyomtatni, hanem csak az e célra kitűzött nyomtató helyeken a városon kívül. A városnak két tűzi feckendőt és egyéb tűzoltó szereket kellett beszerezni és a piacon a kút mellett azonnali használatra készen tartani,

Minthogy továbbá a szárazmalmok a város rendszeres fejlődésének nagyon is útjában voltak, a királyi biztos az alakítandó belső város határait tűzte ki, s ezeken belül a malmok eltávolítására két évi időt engedett és semmi egyéb kárpótlást nem ad, csak a külső város részekbe átvitt malmok új betetőzésére 500—500 kéve nádat enged vágatni. A malom-tulajdonosok ebbe beleegyeztek, azonban a belső város határait nézve nem bírtak megállapodni; a malom-tulajdonosok minél szűkebbre akarták szorítani, hogy malmaik továbbra is megmaradhassanak.

ÜRMÉNYI királyi biztos működésének a dolog természete miatt is leginkább csak az új építéseknel lehetett eredménye. Azért a város ügyeinek rendezésére 4 év múlva az 1786-ban kiküldött BACHO királyi biztos is még az előbbiekhöz hasonló állapotokat talált; sehol rendszeren épített utca nem volt még, hanem minden ház külön utcát alkotott magának; s a város e rendetlensége még a helyes rendőri intézkedések végrehajtását is megakadályozta; legtöbb

házban rendeletellenesen egész kazal széna és szalma volt össze hordva stb. Azért is aug. 8-án a BACHÓT helyettesítő RUDICS MÁTÉ elnöksége alatt a külső és belső tanács együttes tanácskozásában a következő határozatokat hozták: Minthogy a nagy ziláltság a város mezeje terjedő területe miatt is nem rendezhető azonnal és egyszerre, azért kitűzetik a belső város, melyben csak valódi (!) polgárok laknak, s a mely leghamarabb rendezendő. Az egész város 3 osztályba, vagyis 3 körbe osztatik. És pedig 1. körbeli házak rossz nád tetői legfőlegb egy év alatt, a jobbak pedig két év alatt zsindelettel cseréltetnek fel, a 2. körbeli házak tetői 4 év, és a 3. körbelieké 6 év alatt földöztessenek zsindelettel; a kémények az egész városban egy év alatt jó anyagból s tűzmentesen építessenek. A belső városban mindennemű civódások és rendetlenségek elkerülése végett csak a tanács engedélyével szabad építeni, az udvarokban pedig legfőlegb 3 napra szükséges szénát és szalmát szabad tartani, a belső városban gabonát nyomtatni semmiképen nincsen megengedve. Az utcák rendezésére a város építéshez értő mérnököt fogadjon, s míg az megérkezik, két belső és négy külső tanácsbeli tag tűzze ki belátása szerint a belső város határait. A mérnök aztán ezt minden házaival együtt vegye fel térképbe, és a tanács a további rendezés iránt vele értekezék, s megállapodásait felülvizsgálás végett a bizottsághoz adja be. A mi a külső várost illeti, ez még rendetlenebb és ziláltabb. A nagy területen össze-vissza elszórt álló házak többnyire tetőnélkül voltak és a munkakerülő s rendzavaró kóborlóknak szolgáltak tanyául. Azért itt is csak a telekkönyvvezetőknek utasításai szerint és az utcavonalba volt szabad építeni, ha az illető kimutatta, hogy a háztetőre elegendő fája és módja van, a kéményre pedig elegendő téglája. A már meglevő házak pedig egy év alatt tetővel látassanak el, és a nádból font kémények téglalapítással cseréltessenek fel; mert így csak a város szégyenére és az idegenek csufságára szolgálunk. A szárazmalmokat, mint tűzveszélyeseket már 1874. okt. 3-ig kellett volna, a sorban épült házak közül elvitetni; most végre a belső város határai világosan ki lévén tűzve, mindenki látja, mely malmokat kell régi helyekről elvinni s

pedig legkésőbb 1787. április 30-ig. — Ezek a rendeletek és határozatok következtében még abban az évben rendezték a szegedi utat, az össze-vissza épült és kiálló házakat lebontják és az utcát 2 öllel, most 9 ölesre szélesebitik; a szerb templom körül utcákat is csinálnak és a vágóhidat, mely eddig a város belsejében volt, községi rendőri okokból 1787-ben innen kitelepíteni határozták stb.

GLUDOVÁC JÓZSEF újabbi királyi biztos 1788-ban is hiábán keres egyenes utcákat; csak feneketlen sarat talál s ennek némi ellensúly céljából szept. 10-én VLASICS mérnököt az árkok és töltések megvizsgálására utasítja. Az utca rendezés azontul is egyrészt a malomtulajdonosok késedelmezése miatt csak lassan haladt előre; másrészt a hatóság engedékenysége és elnézése miatt is több helyen évtizedekre vettettet vissza, 1794-ben pedig a király a véglegesítő királyi biztosnak meghagyta, hogy az utcaszabályozás miatt egyes házakat nem kell lerontani, csak aztán nem szabadismét arra a helyre építeni. Az idegen, nem helyben lakó urak, a kik a privilegium 15. §. értelmében csak a városban csinosabb lakóház építésének föltétele alatt kaptak itt szállási földeket, szintén nem siettek a város szépítésére szolgáló ama kötelezettségeknek megfelelni, vagy pedig kijátszották a városi tanácsot; miért is több ízben még 1837-ben is újra rá kellett őket szorítani építésbeli kötelezettségeik teljesítésére.

1816. jul. 29-én a városi tanács kitűzte a belső város határait, melyeken belül a házakat csak zsindelettel vagy deszkával szabad beföldni. De mindezen említett intézkedéseknek nem sok foganata volt, egyrészt a rendeletek kijátszása, másrészt a hatóság részéről kellő ellenőrzés hiánya miatt. Az 1819. évi királyi biztos újra csak dezolált állapotban találta az épületeket, és még a főutcákban is nádas házakat, továbbá sok üres telket és girbe görberendezetlen építésű utcákat látott; azért is a városban mindenfelé még a mellék helyiségek építését is a városi tanács engedelmétől tette függővé, és hogy az ellenőrzés is rendszeresebben gyakoroltassék, egy rendezési bizottságot állított fel, melyet a városi négy összeírási kerület szerint egy-egy tanácsnok és az illető kerületben lakó külső tanácsbeli tagok alkottak. E bizottság

számára a tanács mihez tartás végett részletes utasításokat készíttetett.

Ezekből a következő pontokat vesszük ki: 1. Minden ház kivétel nélkül a belvárosban azaz a két főutcában, csak zsindelemmel vagy cseréppel legyen fődve, de ne deszkával vagy épen náddal. 2. A házak ne az udvarban építenek, mint eddig, hanem hosszában az utcavonalba s ha sarok ház, két homlokzata legyen vagy legalább egy a főutca felé. 3. Az ablakok legalább 3 láb magasak és aránylag szélesek legyenek; istállót az utcára építeni nem szabad, ha pedig másképen nem lehetne, az arányosság kedvéért legyenek rajta az utcai oldalon vak ablakok. 4. A házfalak a tetőig legalább 10 láb magasak legyenek, de ne földből veretessenek, hanem téglából építenek, vagy legalább vályogból téglalappal. 5. A szomszédház felé tűzfalat kell építeni, hogy idővel ezen ház is közvetlen mellé épülvén, a házak szép összefüggő sort alkossanak és a tűz ellen is jobban védve legyenek. 6. A kapufélfá ne az utcára állitassék, hanem az udvar felé, a kút és a szemét gödör 2—3 ölnyire legyen a szomszéd falától. 7. A belvárosban sok szénát, szalmát s egyéb tűzveszélyes anyagokat tartani nem szabad, a külvárosban is csak óvatosan. 8. A kémények hiánya, vagy célszerűtlensége miatt már sok tüzeset volt; azért is a szilárd anyagból építendő kémények iránt már ÜRMÉRYI által 1782 kiadott, de a városi tanács által még nem végrajtatott rendelete újból felelevenítették, s a kémények vagy egy év alatt téglából építendő, vagy pedig a házak lefognak bontatni. 9. A kerítések a belvárosban csak téglából és vályogból készíthetők, a házak évenként legalább egyszer bemeszeltessenek. Minden belvárosi házban legyen kút s ennél egy kád álljon vízzel megtöltve. 10. Mindenki háza előtt 4 láb széles járda legyen téglából vagy padlódeszkából. 11. Büntetés terhe alatt mindenki az építendő ház, istálló, fészter stb. tervét bemutatni tartozik, és a bizottság a helyszínét nézze meg stb. Ezen építési részletes rendszabályok 3 hóig vasárnaponként hirdetendők a népnek, az után évenként egyszer, hogy mindenki jól megismerje.

Az 1792. évben a városi tanács a város rendezésével foglalkozván, polgári jogot ígér azoknak, kik szép házat építenek s a mellett jó erkölcsűeknek ösmertetnek vagy igazoltatnak.

1836-ban KÁSZONYI SÁNDOR királyi biztos is a város utcáinak rendezésével foglalkozván, azok elnevezését és a házak számozását is elrendelte. TÓTH SÁNDOR és ARADSKY GÁBOR mérnökök az egész város felméréséhez is hozzáfogtak és 1839. végén be is fejezték a város beltelkeinek részletes felmérését és 1840-ben minden egyes házhelynek külön lapon készült rajzait és szükséges számadatait mutatják be 48 vastag kötetben. Ezen munka képezi a beltelkek első, s részben még ma is használható telekkönyvét.

A város folytonosan haladó rendezésével szépítésével a következő királyi biztosok is foglalkoztak, így EÖTVÖS PÁL is 1844. és 1847-ben. Ez képezi most különösen a városi mérnöki hivatal állandó működésének tárgyát. Ennek kötelessége a megállapított építési rendszabályok és utcaszabályozási vonalak betartására s végrehajtására figyelni és esetről-esetre ellenőrizni.

Szabadka rendezése és szépülése királyi várossá emlése óta csak igen lassan s észrevehetően emelkedett; végre a legujabban elmúlt másfél évtized annyit lendített az ügyön, hogy Szabadka építészeti látkepe kedvezően megváltozott, és a több százados elmaradottságból mintegy rögtönözve kiemelkedve, most már a művelt városokkal is versenyre kelhet. E nagy változást a város utcáinak feltöltése és kikövezése idézte elő, mely számos új díszes épületekkel gazdagította a várost.

A város rendezésére és a rendszeres építésre szolgáló általános és végleges iránymunka is csak újabban készült el. HÖNSCH DEZSŐ városi főmérnök, hogy a visszás állapotoknak végett vessen, egy 1880. évi terv szerint 1893. okt. 18-án a városnak lejt-mérézését és háromszögelését vállalkozó által ajánlá végeztetni, s ezt a városi közgyűlés 1882. nov. 29. elfogadta, mire 1883. nov. 5-én KÖNYVES TÓTH MIHÁLY mérnökkel 32 ezer frt munka és 5000 frt tiszteletdíjazású szerződést kötött a város háromszögelése s egy utcaszabályozási tervet, továbbá a városi belterület lejt-mérézése és ennek alapján rendszeres csatornahálózat elkészítése iránt. TÓTH mérnök ezen összes munkáját 1885. júliusban befejezte.

TÓTH mérnök irányelvei a beadott tervek készítésénél a következők voltak: az építkezés szabályozása, tetszősetbé té

tele; a görbe utcáknak lehetőleg egyenesbe hozása, vagyis a közlekedés megkönnyítése, gyorsítása; a légáramlat elősegítése és a város kinézésének szebbé tétele céljából új utcák nyitása, a zsák utcák átvágása vagy beszüntetése; a szépépítészeti és egészségügyi kívánalmaknak megfelelően lehetőleg széles utcák, terek és kertek alkotása a vizenyős mocsáros helyek lecsapolása, kiszáritása.

TÓTH MIHÁLY becses munkáját s így az utca-szabályozási tervét is a város elfogadta alap- és kiinduló munkálatul: és annak alapján a részletes és végleges utca-szabályozási vonal megállapítását egy bizottságra bízta. Ennek megállapodásai felsőbb jóváhagyásban még nem részesültek eddig, minek következtében új építéseknel most sincsen még általános és végérvényes irány.

Egészen azonban még is TÓTH MIHÁLY elveit és terveit követik a város rendezésében. Az utcamagasságok és az utca vonalak megállapítása nagyjában az ő tervei szerint történnek, ha csak valami különös ok attól eltérni nem parancsol.

TÓTH rendezési terve alapján Szabadka városa majd nem kizárólag a maga erejéből fejlődik, halad, idegen segítséggel nem igen dicsekedhet: de a már elkezdett áldásos haladásnak csábító vonzerejében, a mely folytonosan magával előbbre ragad minden értelmes embert és féluton megállni nem enged, remélhetjük: hogy e reális alapon az egészséges fejlődésben tovább haladva, már egy két évtized is elegendő lesz városunk egész építészeti arculatát oly kedvezően megváltoztatni, hogy ez anyagi és technikai tekintetben mindenki előtt a jelenkor kívánalmainak megfelelő város színében tűnjék fel. A város polgárai lázasan odatörekedni látszanak új építkezéseikben, hogy Szabadka városa a multnak hibáit s mulasztásait helyrehozva, az építészeti kulturának is oly fokára emelkedjék, a mely a város népessége és gazdasága után méltán megilleti.

IVÁNYI ISTVÁN.

A PÉCSI SZÉKESEGYHÁZ ÉPÍTÉSI DÍSZÍTMÉNYEI.

Irta: Dr. GERECE PÉTER.

A díszítménynek tudvalevőleg az a célja, hogy szembeszökőbbé tegye, világosan kifejezze a tárgy rendeltetését és tartalmát s így elősegítse, fokozza annak szép hatását. Díszítmény ennél fogva önmagában nem is létezik, s önmagában, önmagáért nem léphet fel; és mégis meg van a maga saját külön fejlődése, külön története. A díszítmények is — mint pl. itt a pécsi székesegyháznál látható — az első, melyre figyelmünk irányul, az oszlop, oszlopfejezet, születnek, idomulnak, szépülnek, később díszítménynyé lesznek, de jelentőségük nem vész el. Később kezdik magát a díszítményt díszíteni, miközben átalakul, jelentőségét veszti, s utóbb olyan sajátos értelem nélküli cikornya válik belőle, a melyről senki sem tudná megmondani, honnan ered, ha a kutató ész a fejlődés és degenerálódás közbeneső láncszemeit ismét fel nem derítené s össze nem kötné.

Az ő embernek fa és kőoszlopa a gö-

rögöknél már mint doriai, ioniai és korinthusi oszlop díszel, de még ezeknek is mindig a legnagyobb dísz abban áll, hogy valamennyi az erő, a biztosság eleven kifejezője és cselekszi is azt, a mit kifejez, t. t. emeli az épület részeit. A rómainak a komor dóriai oszlop már nem kell, ő csak a büszke pálmából eredő korinthusi sugároszlopot tűri meg épületein és szívesen látja ott is, a hol nincs rá szükség, azonban művészi rendeltetését még elevenen őrzi. Hogy tehát oszlopai ne ácsorogjanak a csupasz falon hiába, erősen kiszögellő nehéz párkányzatot rak rájuk; szóval, a hol nincs teher, maga csinál, mert az oszlopnak kell valamit hordani, különben hiábavaló gyerekjáték az egész. Jó részben mindig ilyen mondva csinált szerepe van az oszlopnak, mint díszítménynek, természetesen a római művészet elhanyaglásakor és a fejlődő keresztény művészetben is.

Székesegyházunkon eredeti rendeltetésén

kivül, a mint t. i. az altemplom boltozatát tartja, tehát mint diszítményt azon a fejlődési fokon látjuk, a mint körülbelől a rómaiaknál, a hol, mint említém, külön terhet készítettek számára az építők, mert nem akarták a falnak állítani tétlenül, mint a copf idején. Kiválóan szép oszlopdiszítést látunk székesegyházunk déli és nyugati oldalain. SCHMIDT a kápolnák kiépítésével egy 62 m. hosszú s 14·20 m. magas fal előtt állott, melyen felől a háttérben ott volt ugyan még a főhajó kiemelkedő fala is, de az előbbivel szemre nézve messziről tekintve sem olvadhatott egybe, mert a déli mellékhajó falát, ennek födele messze előre tolta; így a fal nyomottságán, melyet a nehéz rézfödél még érezhetőbbé tett, csakis az építési tagozás által lehet segíteni. A diszítés feladata itt az volt, hogy a falat lehetőleg magasabbnak és keskenyebbnek, szóval arányosabbnak tüntesse fel. Ezt máskép, mint függélyes vonalak, szóval oszlopok által elérni nem lehetett, mivel ugyanis ismeretes, hogy a függélyes vonalak valamely hosszúkás négyszöget magasabbá, a vízszintesek pedig alacsonyabbá és szélesebbé tesznek. Másfelől arra sem gondolhatott az építő, hogy a fal egész magasságában oszlopokat emeljen, mint azt POLLÁK tette volt, mivel ekkor az arányosság következtében megvastagodott oszlopok és az oszlop a fejezetek s a följük feszített nagy ívek komikus erőlködéssel emelték volna a déli mellékhajó eresztét, vagyis azt a vékony párkányt, melyen a megkisebbedett apostolok állanak. Két részre vágta tehát a diszítendő falmezőt vízszintesen, s az alsó igen szép arányokban épült 9·75 m. magas, 5·45 m. széles arkádsor fölött egy kisebb nyílt galleriát tett, mely eltekintve attól, hogy a két homlokzat falát megelevenítik, a déli fal magasságát kiemelik, szélességét keskenyebbé teszik. Különösen kellemesen hat e két arkád egymásrahelyezése a nyugati oldalon, a hol természetesen az u. n. rakványban, vagyis a kiemelkedő főhajó és fedélesűcs homlokzatában megvan a kellő folytatás, a teher is. Azonkívül pedig a déli oldalra nézve tudnunk kell, hogy a nagy ívek oszlopaitól a följük helyezett apostolszobrokhoz szerencsésebb átmenet nem gondolható, mint a nyílt galleria három-három íve közé tett zömök pilaszter, mely a fölötté álló szobornak méltó alapzata; nem úgy, mint a POLLÁK-féle régi homlokzatnál, a hol a túlságosan karcsú oszlopok majdnem az

apostolok lábai alá nyúlván, a szobrok részben ezeken látszottak állani.

Az az oszloptörzs a román stílu épületeken sima. Ilyen a mi székesegyházunkon is, kivéve az északi bejárat, s az ambók pulpitusának oszlopoeskáit. A déli és nyugati homlokzat nagy oszlopai arányosan vékonyodva, fenn az oszlopgyűrűből kiemelendő akanthuslevél-kehelyben tűnnek el. Az oszlopfejek egészben mind korinthusi stílusban készültek, s a nyugati oldalon két, a délin három sor akanthuslevélből alakított kehelyből állanak, de egymástól valamennyi különböző. A románkori bazilika a görög-római építés elemeiből áll, s míg alaprajza elég önállóan fejlődött, a diszítványokat egytől-egyig a római épületektől kölcsönözte; egyik eredetisége mégis az oszlopfejek változatossága, mely onnan ered, hogy az ó-keresztény bazilikák jó része antik romokból épülvén, különböző régi épületek töredékei kerültek össze, s ezeket utánozták később az új épületeken is. Ebből látható, miért alkalmaz a román bazilika építője a változatosság mellett is csak korinthusi, helyesebben római oszlopfejeket. Azért, mivel nem görög, ioniai vagy dór, hanem késő római kori pogány templomok és profán épületek maradványaiból kerültek ki az említett oszloptöredékek.

A román bazilikák oszlopfejeinek változatosságához járulhatott az a körülmény is, hogy a keresztény építés, épen mint a festés és faragás, már bölcsőjében dadogni kezdett, azaz jelképekkel igyekezett a vallás titkait vagy tantételeit kifejezni, értékesíteni; főképp pedig az erényeket, bűnöket, a túlvilági boldogságot vagy szenvedéseket, mindenekelőtt az egyház isteni alapítóját, s az evangelistákat jelképes módon szüntelen a hívők szeme előtt lebegtetni. Erre pedig az oszlopfejeket is fel lehetett használni, mert ezek levelei közé emberi, állati vagy phantastikus és jelképes alakokat könnyű volt befonni. Ezért később a fejlett román, és kivált a csúcsíves izlés korában az oszlopfejekeken egész jeleneteket láttunk kifaragva. Székesegyházunk oszlopfejei tudományt érdemlő változatosság és kecses stílszerűségüknél fogva tűnnek ki. Az ó román stílus egyszerűségén és merevségén rajzolójuk finom érzéke tágitott ugyan; azért mégis bölcs mérsékletre vall, hogy az oszlopfejekeken az emberi és állati alakokat, melyek csak a későbbi románkor építményein jönnek elő, takarékosan alkalmazta. Itt a nyugati

homlokzaton a 3-ik, 4-ik és 6-ik oszlopon látunk az akanthuslevelek közt egy Krisztust egy más ifju fejét, s egy sast, mely a szájában kigyót szorít, itt az egyház diadalát ábrázolja a pogányságon.

A déli oldalon a 2-ik, 3-ik, 4-ik és 7-ik oszlopfejekén a négy evangelista symbolumát vehetni észre; a 9-iken pedig az Úr jelvénye, a köralakú medaillonban egyenlő száru görög kereszt. A nyílt arkád oszlopocskái szintén nyole-nyole akanthuslevélből alakított kehelyben végződnek, s a kehelyek alakja páronként különböző. Az oszlopok, fedőlapok (abacus) szögletei alatt kihajló növényindák, épen mint a nagy ívek oszlopfejein, részint csigavonalba csavarodnak össze, részint csinos rózsás dísz nyertek. Két párnak levelei közt emberfejeket is látunk. Az oszlopok testét szorosán az oszlopfödő (abacus) alatt, hol fonott, hol gyöngyös szalag szorítja. Itt mindeniken talál a szemlélő valami eltérőt, valami szépet, s egészben pedig mindenikét nemes ízlés és kellemes arányok jellemzik.

E változatosságon kívül van a román ízlésű építésnek egy más eredetisége is, mely azonban az antikkkal szemben már nem haladás, hanem hanyatlás. Értjük az u. n. kocka-oszlopfejezeteket, mely a régibb kori román ízlésnek sajátja, s épen ezért székesegyházunkban is csak az altemplomban érintetlen, régi oszlopokon jó elő. Nem egyéb ez, mint egy szabályos kocka, melynek alsó szögletei le vannak gömbölyítve. Ezt a lehető legegyszerűbb, s ezért minden művészetet nélkülöző átmenet az oszlop hengertagjától a négyfelé ágazó boltozatívekhez. A román ízlésű építés e kockakövet később nem fejlesztette valami díszes műrészletté, habár a festett ornamentumot, mely régen fődte, felváltja plasztikus növény- és állati díszítmény, minő látható pl. a déli lejárati kőképein, a Sámson oszlopán, de ezt a kecses alakot, mely a görög-római oszlopfejezetet kitüntette, soha sem tudta elérni. Innen van, hogy székesegyházunk fő- és mellékhajói, s a kápolnák keresztíveit tartó gyámkövek, habár plasztikus, de igen egyszerű pálmalevéldíszítést nyertek; sőt a pillérek párkányzatai, épen mint az altemplon oszlopfejein levő párkányocskák és a gyámkövek, festett díszítménnyel dicsekedhetnek. Nem így azonban a déli előcsarnok, az énekhar, az oltármennyezet, a lépcsőház és korlátok, a felső templom arkádjai, s a két ambó stb.-nek oszlopai

és oszlopocskáin látható számtalan változatú fejezetek! Ezeket épen mint a külső arkádokéit, egytől egyig két vagy több sor egyszerű, vagy művészi metszett akantus- és sásnemű levelekből alakított díszes kehely veszi körül, melyre a négy oldalon bemetszett fedőlap (abacus) borul. Székesegyházunkban valamennyi oszlopfejezet aranyos

Az előbb említett altemplomi, primitív oszlopfejezetek vegyítése ez utóbbi művészi kivitelűekkel abban leli magyarázatát, hogy még a román ízlésű építés idején is szívesen utánozták a hajdani római épületek maradványaiból fenmaradt, s részben fel is használt oszlop antik fejezeteket.

Két igénytelen, de mégis igen jellemző építési részletre kell még egy futó pillantást vetnünk. Ezek az oszlopláb és párkányzatok. Az oszlopláb a román stílusban ép úgy kölesönözött, mint a többi részlet. Itt is t. i. mindenütt az attikai lábat látjuk alkalmazva. Ez három egymásra helyezett kőlapból áll, melyek közül az alsó és a felsőnek szélei félhenger módra kifelé domborodva s a középső tag homorodásával érthetően kifejezi az oszloplábra nehezedeő súly nyomását. E lapok eredetileg, a falépítés idején, természetesen arra szolgáltak, hogy az oszlop ne nyomuljon a talajba. Mindezt azonban bátran mellőzhetnők, ha az u. n. szögeltével nem volna a román ízlésű oszloplábnak saját, jellemző részlete. Az oszloptalp szögleteit a reá helyezett köralakú oszlopláb födetlenül hagyván, a román korban ide eleinte csak egy csúcsba végződő nyúlványt faragtak, mely később levélidommá alakult. A szögletével fejlettsége ilykép világot vet az épület korára. Székesegyházunk altemplomi oszlopaiban ily levél nem található. A főhajó pilléreinek féloszlopaiban, valamint a nyugati kapu béli oszlopocskáin pedig a legrégebbi alakú levélnek nem is mondható nyúlványocskák töltik be az oszloplap üres szögleteit; efenben a déli lejárati kőképein, azon az oszlopon, melyet Sámson átkarol a legfejlettebb, stilizált levelet vesszük észre. HENSZLMANN e látszólagos zavart úgy magyarázza, hogy dómunk egyes részeinek különkörü építői a külföldi régibb és újabb építményeket utánozták, tekintet nélkül azok korára, s így történt, hogy dómunk korábban épült részeire, a főhajó pilléreire régebbi korra valló szögletével jött, mint az újabb kőképek említett oszlopaiba. E

diszítvány nem nálunk fejlődött ki, hanem fejlett korában utánozták nálunk még régebbi fejletlen alakját, keverve a fejlett alakokkal egyaránt. Ezért tehette restauratorunk is, hogy a dóm más és más részei álló oszlopokra, más és más alakú szögletleveleket faragtatott.

Az épület alapépítményét kívül egész kereken az attikai oszloplábhhoz hasonló párkányzat futja körül, s ugyanilyen korszorúzza a falat az eresz alatt is, de fordított elhelyezéssel; az eresz alatt továbbá apró íveskék sorozata, úgynevezett fries könyökök ki minden oldalon; melyek a keleti oldal apsisainál gyámköveken nyugszanak. E gyámkövek közül minden második egy egy symbolikus állat: medve, rhinoceros, kos, tinó, róka, varangy, viziló, farkas, eltorzított emberi arc stb. alakot ábrázol. Az ilyen jelképes, néha tréfás apróságok félkör- és csúcsíves dómokon nagyobb számmal is szoktak előfordulni. Többnyire mint ilyen gyámkövek, vagy az ajtók és ablakok bélletoszlopokai alatt és fölött; még nagyobb és változatosabb alakban a csúcsíves boltívek gerinc hordozói alatt. Így a wormszi dóm apsisán, nyílt arkád oszlopai latt különféle rémalakok görnyednek, jelezvén az egyháznak a bűn és gonoszokon, nyert diadalát. A speyeri restaurált székesegyház három főkapuján a bélletoszlopok tövén és tetején egy egy jellemző fejmaszk vagy stilizált állatfej, a Szeretet és Áhítattal szemben a Cívórást és Vallásgúnyolást, az Igazság és Könyörülettel szemben a Lopást és Kegyetlenséget érzékíti meg. Másutt pedig teknősbéka, bakkecske, viaskodó kakasok, a Falánkság, Bujaság és Visszavonás képei továbbá jellemző torzalakokban a Fősvénység, Irigység, Kétségbeesés ördögei emlékeztetik a templomba lépőt bűnei rútságára s figyelmeztetik a tisztulásra, mert az Úr házába csak tiszta lélekkel szabad belépnünk.

A pécsi székesegyházon e maszkok elhelyezésüknél inkább csak szépséges diszítványok, legalább elvont jelentésükben az összefüggést nehéz feltalálni. A fries fölött még fűrészfoghoz hasonló diszítés fut végig, mely a téglapépítésnek köszöni eredetét, csak erre a friesre jó a tulajdonképeni párkányzat, melyet különben az apsisok szélein felfutó szalagok (Lisenen) tartanak.

Az apsisok közül a középsőnek födélcsúcsát PÉTER királyunk koronás feje, a két kisebbét pedig ananaszdohoz, s végre

a főhajó ormát rövid szárú görög kereszt diszíti, s a dómot befejezi.

Az oszlop, ív és párkányzat természetesen még igen számos helyen nyer dómunk külsején és bel ején alkalmazást, de ezek tüzetes fejtegetése helyett sietnünk kell a kőképek ismertetéséhez, a melyek kapcsán folytatni fogjuk a faragott ködiszítványokat is. Itt még csak egy futó pillantást vetünk az épület restaurációjára általában.

Ha még új épületek emelésénél is mérülnek fel építés közben előre látott körülmények, a melyek a mestert eredeti tervétől el- s ez által néha következtelenségre térítik, vagy a mű hangzata szenved: mennyivel inkább van a restauráló építőmester a következtelenség veszélyének kitéve! A mi roskatag székesegyházunk megbontása SCHMIDT-et eredeti tervétől csakugyan sokban eltérítette, a mit legjobban bizonyít az, hogy a 700,000 frtra tervezett mű másfélmilliót emésztett fel. SCHMIDT a restauráció természetben rejllő, s a helyi nehézségek dacára is egységes, egy szellemtől áthatott, s minden ízében következetesen keresztülvitt román izlésű bazilikát épített. Régi mű helyreállítását tűzték eléje, ő javításhoz fogott, sőt mondhatni, maga a munka alatt készített terv mellett is egységes művet hozott létre. A négy torony alsó fele s a templom két fő tömör fala, a régi ugyan, s mint tudjuk, az altemplom sem változott, csak ragasztékaitól menekült: mindemellett ujnak nevezhetjük az épületet. Megváltoztatta SCHMIDT az építés alatt a torony födelét is, valamint a mennyezetet s első tervétől eltérően faszerkezett helyett vas- és téglahullámboltozatból konstruálta. De mondanunk sem kell, hogy mind a két változtatás, mind a stílus, mind a tartósság tekintetében, a nagy művet lényegesen tökéletesebbé tette. A tornyok kősisak-födele eltér ugyan a régi román templomok toronysisakjától, de az épületnek nem válik hátrányára. A bontás alatt előkerült eredeti építési részleteket, diszítványokat mind a legnagyobb lelkiismeretességgel használta fel, a nélkül, hogy a régi bazilikának primitív nehézkességéhez mindenben ragaszkodott volna. Ahol régi minta nem állt rendelkezésére, ott a legfejlettebb és leggazdagabb román építési és diszítási formákat alkalmazta. — Így röviden mondhatjuk, hogy SCHMIDT nagy és nehéz feladatát, értve tisztán az építést, egészben és részleteiben, mind a művészet

mai álláspontja, mind a történelmi álláspontról tekintve, a lehető legtökéletesebben oldotta meg. Vagy legalább, a mennyiben az épület távlati hatásával a mai kényes izlést ki nem elégíti; ő, kinek régi épületet, régi alakjában kellett helyreállítani, felelőssé nem tehető.

Más kérdés azonban, megvan-e az egyöntetőség az épület és annak faragott és festett diszítványai s e két utóbbi között is?

Az építésre nézve senki sem vonakodik elismerni, hogy a régi épületet, ha megrongálódott, a facsimile pontosságával kell helyreállítani. A megrongált szobrok és festményekre azonban ezt az elvet már csak a műtörténelemben némileg jártasok jóval kisebb serege ismeri el, s az általános műveltségűek százazrei szívesebben látnák, ha a régi kép vagy szobor helyére egészen új szellemben készült képet vagy szobrot helyezne a restaurator. Ezért tehát a restauráció kérdése jóval bonyolultabb a képfaragás és festés, mintsem az építés terén; s innen van, hogy a restauráló művészet elvitázhatlan első követelménye a

következetesség, egyöntetőség a mi székesegyházunknál is sok nehézséget okozott, s röviden már itt is kimondhatjuk, hogy SCHMIDT ezeket nem is győzte le mind: mert igazán egységes, a szó ideális értelmében vett, egy szellemtől áthatott mű csak egy művész kezéből és olyan korban jöhet létre, melynek az a szellem sajátja, s e mellett más kor szellemét nem ismeri. Mennyivel eltérőbb azonban több fej és több kéz munkája, ha az egyöntetőség felől is nem egészen egyformán gondolkodnak, mint itt SCHMIDT építő és KISS GYÖRGY képfaragó. Előállott itt még az a körülmény is, hogy a falfestményeket, a mű siettetése miatt nem festhette meg egy művész stb.

Mind ez e yüttvéve székesegyházunk egyöntetőségén hagyott ugyan némi nyomot: s ezekre a szoborművek és festmények tárgyalásánál rámutatni nem mulasztjuk el, mindamelllett a pécsi székesegyház nemcsak SCHMIDT-nek, hanem az európai művészetnek általában elsőrendű alkotása marad mindig.

A BUDAPESTI ZENECSARNOK TERVEZETÉHEZ.

Sok megbeszélés tárgyát képező kérdés napjainkban, egy, Budapest fő- és székváros zeneművészeti igényeinek megfelelő „zenecsarnok“ létesítése. Megvalósítván ezen terv, zeneművészetünk fellendülése is biztosan be fog következni. A képzőművészetek ágai aránylag kedvezőbb helyzetben vannak nálunk, mert habár céljaiknak ugyan egészen meg nem felelő, de mégis elfogadható, saját helyiséggel rendelkeznek, a zeneművészet pedig a helyiséget illetőleg, igen szomorú körülmények között tengődik.

Hangversenyeink tudvalevőleg a fővárosi „Vigadó“-ban szoktak megtartatni, oly termekben, melyek bármi más célra inkább alkalmasak, mint ép a zenészetire. Átalánosan ismert építkezési fogyatkozások és különösen rossz akusztika jellemzik ezen helyiségeket. Ez utóbbi körülmény folytán, az említett helyiségekben előadott zenekari és egyéb zeneművészeti darabok nemcsak hogy nem érvényesülnek, de szerzőik legnagyobb fájdalmára, egész más alakot öltenek, mint azt képzeletük

kifestette, a mint azt gondolták és érezték. Ehhez járul még több, a művészetet nem közvetlenül, de közvetve igen érintő körülmény, melylyel a helyiséghiány annak fellendülését akadályozza. Így a „Vigadó“ termeiért követelt rendkívüli magas árak. A nagy terem nevezetesen egy estére 350 frtba kerül! Számbavéve még a hangverseny rendezésével járó egyéb többi kiadásokat, szinte lehetetlenné van téve, a közönségnek a nélkül is kevesebb érdeklődésével találkozó, hazai művészeink érvényesülése.

Mindezen kérdések részletes felsorolása inkább zenészeti szaklap keretébe tartozik, itt foglalkozunk azonban vele, mert a „zenecsarnok“ létesülésének kérdése egyaránt érdekli a zeneművészetet és építészetet. Különben is, a művészetek között levő nagy analogia is érthetővé teszi, hogy e kérdéssel, ne csak a szaklap szempontjából foglalkozzunk. Hisz SCHLEGEL szerint az építőművészet nem más, mint „gefrorene Musik“.

A kulturügyeket intéző és ezek élén álló kiváló férfiak jóindulata, a zene-művészeti ág föllendítésére célzó működése folytán remélhető, hogy a „zenecsarnok“ létesítésétől már nem nagy idő választ el bennünket. Beavatottak állítása szerint, egyszersmind megoldást fog nyerni a m. k. zeneakadémia elhelyezésének kérdése is. Egy épület szolgáland a zenecsarnok és kir. akadémia befogadására.

Részletesen nem foglalkozhatunk ezen kérdéssel mindaddig, míg az ügy, a végleges döntés stádiumát el nem hagyta és csak általánosságban kívánjuk megjegyezni, hogy ritka szép alkalom kínálkozand építészeinknek megmutatni, hogy mint tudják a művészet általános szabályait, a nemzeti és művészi individualitás szempontjából alkalmazni.

Nehéz nem lesz ez épülethez, a kellő formát megtalálni, kellő összhangba hozni, a művészet tanyájául szolgáló helyiségnek, a képzeletre ható, fantázia szülte formáját, az oktatás komolyságának megfelelő külső formával, miután tudtunkkal már többen készítettek a lángeszű boldogult TREFORT

iniciatívája folytán sikerült tervezeteket. De különös súly helyezendő arra, hogy a stílban önálló, magyar motívumok érvényesüljenek.

Többeknek azon állítására, hogy magyar motívum vagy egyáltalán nem létezik, vagy ha létezik is, igen csekély számban, azt feleljük, hogy ha e motívumok nem léteznek is, a mit azonban kétségbevonunk, úgy azt fel kell találni, és alkalmazni a budapesti zenecsarnok megépítése alkalmából.

Igenis építészeink hivatása leendő magyar építészeti motívumokat párosítva, a külföldi nagyszámú zenecsarnokok s hangversenypaloták építészeti kipróbált előnyeivel érvényesíteni a magyar zenevilág s a főváros szépirodalmi előnyeinek emelésére. A zenecsarnok megvalósításának idejének közlekedését látva, az ügy érdekében kívánatosnak találjuk, hogy kiválóbb műépítészeink újra foglalkozni kezdjenek e kérdéssel, nehogy a megvalósítás percében ezen nehéz feladat tájékozatlanul találja őket.

DR. GÖNCI MÓR.

SZINHÁZÉPÍTÉSZETÜNK.

V.

Pest városának élelmes tanácsa a lehető legelőszóbban oldotta meg a pozsonyival egyidőben nyilvánuló színházépítési szükséglet kielégítését. Rövid úton ugyanis elrendelte 1760-ban, hogy a Duna-parton használatlanul fekvő bástya gömbölyű ürege színpalotává alakíttassék át. Ez rövid úton meg is történt. Buda emelkedésével ugyanacsak a budai tanács is ily élelmességgel élve foglalta le József császár engedélyével a budavári karmelita szerzetesnők templomát s annak térszentélyét erkélyekkel s karzatokkal ellátva néhány ezer forintnyi költséggel masszív, s valóban szilárd színházi épülethez jutott. Minthogy azonban e két épület egyike sem volt eredetileg színházi céllal építve, igen természetesnek találhatók azon tény, hogy épen nem felelhettek meg a színházi előadások követelményeinek. Legfőbb hirtája e két épületnek abban határozódik, hogy a pesti rondellá-

színház megnyitása idejében is már túlkicsinynek bizonyult, ellenben a budai várszínház óriási méretű nagysága tette és teszi maig színházi használatra alkalmatlanná.

Az az izléstelenség és tervnélküliség, mely általában jellemzi a múlt század két utolsó évtizedéből eredő épületeinket kirívó alakban tűnik elénk a kassai színház épületében, melynek alapját 1781-ben tették le KLESTINSZKY JÓZSEF abaujmegyei főszolgabíró szorgalmazása folytán, s 1840-ben alakították újjá WIRKNER főpolgármester felügyelete alatt. Igen természetesennek találjuk, ismerve az azon korbéli építészeti hátramaradottságot, hogy a kassai színház épületét nem tervezte önállóvá építtetni, az akkori szűklátókörű városi hatóság. Összeépítették egy nagy kávéházzal és vendéglő helyiséggel, a mely terjedt arányaival túlszárnyalta a színházi részt, s fokozott mérvben tűzve-

szélyessé tette azt. Az egész épület a város egyik szép terét foglalja, illetve csúfítja el. Kiterjedt négyszögű épület a színház és vendéglő mintegy másfélszáz méternyi homlokzattal. Külsejének grotesk kinézését növeli azon körülmény, hogy a színház földszintjén való bejáratok s üzlethelyiségek dísztelen kapuzatai csaknem a földbe vannak sülyedve, s hogy a leghitványabb faszerkezetű lépcsőfolyó dísztelenkedik facölöpökre támasztva, a följáratot, képezve s növelve a tűzveszélyességet. Hogy e falépcsőzet tűzvész esetén legelső sorban esik a tűz martalékául az bizonyos, mégis megtűretik, mivel néhány száz forintnyi kiadást igényelne vaslépcsővel való helyettesítése.

A tulajdonképeni színháznak két lépcsőfeljárata van. Egy alig használható meredek csigalépcső s egy ölnyi széles rendes lépcsőzet, melynek aljából és oldalából nyílnak a férfi és női tagok öltöző szobái, s a színterem bejáratai. Oldalt a tiz-tizenkét emberre szánt lépcsőházi tértől nyílik egy arkade folyosó, mely azonban oly szűk, hogy alig képes 25—30 embert befogadni, s közönségesen más helyiség hiányában a gyúlékony színházi kellékek beraktározására használtatik. A színterem szűk és alacsony volta dacára rendkívülien légvonatos. Tűzveszélyességét növeli azon tény, hogy faszerkezettel bír kizárólag, s hogy rendszerint túlszűfolyva van; a kassai közönség lévén az ország egyik legbuzgóbb színház látogatója. A színházépítés eme száztíz éves nonstrumának tűzbiztonsági felszerelése a semmivel határos. Felügyelete annyira elhanyagolt, hogy noha a színházi épületrész felügyeletet nélkülöző lomtára telve van tűzveszélyes kellékekkel, noha a véle egy földel alatt létező két vendéglői helyiség tűzhelyei éjjel-nappal használatban vannak, mégis a felügyelettel megbízott házfelügyelő a színházról több órányira fekvő tanyáján lakik, sőt a színházépület kulcsait is oda viszi ki, egy-két hetenként tekintvén csak be a színházba, melynek fölépcsője a kávéházi mulatozók vigyázatlanságának, tehát állandó tűzveszélynek van kitéve. Nem is részletezve azon körülményt, hogy a színházi kelléktárt egy oly üvegajtó választja el a fölépcsőtől, melyet valamely rosszakarató, vagy részeg individuum egy újnyomással zajtalanul betörhet.

A múlt század utolsó évtizedében és e század első évtizedében színházépítési tervezettel csak Fiume és Zágráb hatósága foglalkozott tényleg, azonban ezek nem tudtak eljutni az építkezés stádiumába. Debrecenben, Szegeden, Miskolcon a csizmadiaszínpad vagy vendéglői kocsiszín alatt játszottak színészeink az illúzió és kényelem rovására. Csak Erdély fővárosában indult meg mozgalom e század első évtizedében, mely végre másfélszázévtizednyi vajudás után 1821-ben átadhatta a színházi épületet a közhasználatnak. Ez volt a tulajdonképeni első magyar színházépület. Építésze voltaképen egy izléstelen nagy házat épített színházzal, melynek csaknem egész terjedelmét lefoglalta a színterem és színpad részére. E két rész túltengése okozza azt, hogy ez épületnél a színház nélkülözhetlen mellékhelyiségeiről szó sincsen, feljáratai tekervényesek, kijáratai túlszűkek, s tűzbiztonsága kritikán alóli állapotban van.

Ezeknél a magyar korona területén csak két színházépület létezik izléstelenségre és tűzveszélyességre nézve még kihívóbb állapotban és pedig a brassói és zágrábi színházak. Építtetésük egybeesik 1830—1835. közötti években építtettek, még pedig oly kisvárosi észjárású építésszek által, a kiknek a színházépítészet alaptörvényei föl semminemű ismeretük nem volt.

Mint hogy e két színház csak mint tűzveszélyes kuriosum vehető figyelembe, ezáltal csak annyit kívánok felőlük megemlíteni, hogy a brassói három oldalról házfalak közzé van szorítva s egyetlen kijáratral rendelkezik csak, noha tűzveszélyessége határtalan. A zágrábi színház szintén két oldalól körül van építve. Színpada korhadt gerendákból van összetákolva s reá az utcáról másznak be a díszítők. A színpadról egy rozszant falépcső vezet a szomszédos épület emeletébe, a hol egy konyhában van a férfi, s egy kicsiny szobában a női öltöző terem. Tűzbiztonsági intézkedésnek avagy menedék kijárásoknak sem híre, sem nyoma. Foyerja kisebbszerű kamranagyságát s díszességét meg nem haladja. Feljáratai pedig oly rozszantak és primitívek, hogy valóban csodálatraméltó, miszerint a nyugodtan kiözönlő közönség közt nem esik gyakran baleset.

Dr. VÁLI BÉLA.

ISKOLA STILUS.

Mondjuk ki röviden, nincs az építészetben iskolaépítészeti stílus. Nincs pedig azért, mert nem csináltak a régiak . . . A mi nagy korszakunk pedig a művészetek terén nem önálló még manapság sem. A mit alkotunk és teremtünk, az csak a kivitelben a mienk, eszméje többnyire ott fogamzott a verőfényes Hellasz kék ege alatt.

Engem többször foglalkoztatott művelődés történeti tanulmányaimban az a kérdés, hogy van az, hogy míg az építészet stílusait a templomok építése teremtette, — addig az iskola, — mit pedig szerettek az emberek mindig, a templom mellé sorolni mint társadalmi tényezőt, — semmi, — vagy alig észrevehető nyomot sem hagyott az építészet fejlődésében? Mert azt, hogy negyven ember befogadása, két akkora kiterjedésű helyiséget építettek régen, vagy építenek ma, mint a mekkora elég husznak, iskola-stílusnak csakugyan nem nevezhetnők.

A régi görögök, ha tanulni akartak, eljártak a mester gyakran nyomoruságos lakásába, aki ha szűk volt neki a ház, kivezette tanítványait a kertbe, az utcára, — tanított a hol érte tanítványait . . . Egyes nagyobb művészeknek, mint pl. PRAXITELES-nek voltak műtermeik, de ezek nem számíthatók a szoros értelemben vett iskolák közé, mert többnyire tágas oszlopcsarnokokat használtak fel céljaikra. HERODOTOS történetét szabad ég alatt olvasta fel a görögöknek: a görög ifjak testgyakorlataikat valamely épület udvarán tartották, — egyedül a dromos, a futóversenypálya, mondható olyannak, ami kizárólag a nevelés szolgálatába szegődött alkotója tervező erejét. Fontos szempont ezen múnél, hogy a testgyakorlásnak jelentőségét a céljainak szánt építkezés nagyszerű voltával emelték. Hasonlókép hiányzik az iskola mint az építészet tárgya a rómaiaknál. A középkorban, midőn az oktatás és tudományos élet egyértelmű volt a kolostori élettel, — az iskola is egyuttal a kolostor volt. Az egyes egyetemeknek, mint épületeknek, ha fenn is maradt volna tervrajzuk, ma már nem elégtének ki sem az építészet, sem a pedagógia követelményeit. Tudunk ugyan hazánkban is egy-egy nagyobb szerűnek tervezett iskola és nevelőintézetéről mint pl.

MÁTYÁS budai egyeteme és nevelőintézete, 40.000 tanuló és a tanító lakások befogadására tervezve, — de ezek is csak tervek maradtak, — a történelem mostoha forgása megakadályozta megvalósulásukat.

A szerzetesek pedig a zárdáikban fentartott iskolákra magukra kevés figyelmet fordítottak; gondjuk a templomok, — könyvtárak, — kápolnák, sirboltok építésére irányult . . . az iskola az a cellákra szorítkozott. S számos középiskolánál ez mai nap is így van. A szerzet ház és egy-egy gimnázium egy és ugyanaz. De épen, mivel azt tapasztaljuk, hogy az állam és a közoktatásügyi kormány ez irányu nagyszabásu építkezéseinek hatása már az iskolákat fenntartó szerzeteseknél községek és felekezeteknél is érezhető, a mennyiben az ország több középiskolája a szerzetesek sötét celláiból modern épületekbe költözött át; — midőn nemcsak a középiskolák, hanem a népoktatás részére is szinte palotákat emel, ott a hol a szükség és az állam tekintélye ezt megkövetelik: most volna az ideje, hogy az ujonnan emelt iskolaépületeknél valami eredeti, az iskola természetével, hivatásával, fontosságával, — a nevelés alapelveivel összhangzásban lévő iskolai építészeti stílus megalkotására, megteremtésére gondoljunk.

Ha összehasonlítjuk az újabb monumentális iskolaépületeket az előbbi évtizedek sötét, szűk, vastag falu, alacsony, apró ablakos zárda-iskoláival, — arra a végeredményre jutunk, hogy a változás és a haladás csakis a pedagógiai, közegészségügyi és általános szépészeti követelmények kielégítése terén feltűnő; nagyobb szabású építészeti stílusváltozás azonban nem észlelhető. Az iskola-termek nagyok, a tanulók számához, az általuk igényelt légtömeghez alkalmazkodnak, a helyiségek megvilágításában eleget iparkodnak tenni úgy az egészségügyi, mint a pedagógiai követelményeknek — tágas, folyosók, itt-ott már kellő udvarok, tornacsarnokok is csatlakoznak az épületekhez. Megvan rajtuk mind ama dísz, ami a mai építészetben egyáltalán divatos . . . szóval, iskolaépületeink a pedagógiai és egészségügyi követelmények mértékei után épített, s a szó legmodernebb értelmében vett házak, vagy ha tetszik paloták, de csak méreteikben, berendezésükben különböznek

ama kolostorszerű épületektől, melyekre ma fitymálva néznek le a homlokzataikra állított fantasztikus oszlopok.

Ne értsen félre senki: nem akarom a mi új és modern iskola-épületeinket elítélni, mert megvallom, magam sem talállok azokban semmi kivetni valót; dicséretére válnak azok alkotójuknak, tervezőjüknek egyaránt; én pusztán építészeti szempontból szólok és e szempontból tartom kívánatosnak, hogy az iskolákat ne csak jól csináljuk meg, hanem úgy is, hogy azokban külsőleg is visszatükröződjék az iskola, az iskolai élet saját-szerű volta, az ifjuság helyzete a társadalomban; szóval, hogy az iskola gondolatát a szó művészeti értelmében valósítsa meg az építész, a ki iskolát tervez és épít.

Az iskola gondolatát az ifjuság szellemi, erkölcsi és társadalmi élete képezi. A régi görögök és rómaiak ifjusága nagyban különbözött a középkortól, a középkor ifjusága az új és a jelen korétól. A klasszikus világ a fiatal nemzedékkel együtt élt . . . az élet volt az ő iskolája, a gyakorlat a mestere, a felnőttek társadalma az ifjakéhoz kapcsolódott szorosan. Talán ezért nem volt szüksége iskolákra sem!

Később az ifjuság mind jobban távolodott a felnőttek társadalmától addig, amig ma már közös vonást a kettő között csak a hibákban találunk.

Ez a zárkózottság pedig az ifjuság rovására esik. Mi a fiatalságtól mindig csak várunk . . . Ezt a gondolatot iskola épületeink is kifejezik . . . Egy szorosan, szinte légmentesen zárt kapu, azonbelül ül és várja az idő multát az ifjuság — mi meg őt: ez a jelleg tükröződik vissza még a legszebben sikerült iskola épületről is. Ennyiben tehát van gondolat iskoláink építészetiében, — de ez a gondolat a komor zárkózottság gondolata; s épen azért határozottan állíthatjuk is, hogy iskoláink építészeti stílusa nem különleges iskolai, mert a gondolat, amit kifejeznek nem illik az ifjuságra! E zárkózottságukkal iskoláink a régi zárda iskolák hagyományába léptek; hol az ifju nyáját torzonborzas, veres orru cerberus, a pedelus várta vastag tölgyfa ajtó mögött s eresztette be az utcán ácsorgó tömeget, a mely dísztelenül zajongva vonult a termekbe. Igaz, hogy a komoly tanulmányok kifejezése is ráillik az iskolára — de untig elég, ha ez magukra a tantermekre szorítkozik. Az ifjuságnak manapság alig van

egybe az iskoláján kívül, annak tehát olyannak kell lennie, hogy az élethez, s a társadalomhoz minél közelebb érezze magát az ifju, mikor az épületbe lép, vagy mikor abból távozik. E gondolatot megközelítené például, ha az egykapus rendszert mellőzve az iskolák mai szűk bejáratát oszlopcsarnokokkal helyettesítenők. El tudom képzelni csak azt az egyszerű esetet, hogy ha például egyes iskolák helyzetét, melyek kertekkel díszkednek, megfordítanók úgy, hogy a kerten keresztül juthatna be az ifjuság tantermeibe, s e kert szolgálna gyűlőhelyül órák előtt, órák után . . . Mennyi eleven-séget, az ifjak egymásközötti érintkezésére mennyi kedvező alkalmat nyujtana ez a körülmény? Persze, az építési mód megváltoztatását is jelentené. Hátha olyan eiőcsarnokkal látnók el valamelyik gimnáziumunkat, mint milyen a nemzeti muzeumunk van. Az ifjuság, mely itt összegyűlne, szemei előtt a felnőttek társadalmának, saját erejének fokozottabb öntudatára emelkednék, — viszont az a társadalom, melynek valóságban módjában állana maga előtt látni ifjuságát, nem csak olvasni róla, hogy van, nemcsak évenként egyszer egy-egy tornaversenyen, szigorú szabályok szerint mozgó tömegben venni róla tudomást, hanem, naponként érintkezni is vele, látva pezsgő elevenségét, tapasztalva számottevő és impozáns szellemi erejét ott az iskolák arkádjai alatt, — közelebb jutna ifjuságához, többet élne vele, nagyobb kedvelőjévé válnék a naiv dolgoknak; üdülne erejében. Így képzelem én, az iskola építés módjának változtatásával magát az építészetet és az ifjuságot is felfrissíteni. Manapság e tekintetben nálunk még az egyetem is szomorúan egyhangu. Az ifjuság egy keskeny kapu alatt tolong, — ha szabadon akar mozogni, kénytelen valami szűk terembe huzódni — vagy széteszolni, hogy megszünjék az ifjuság benyomását tenni a szemlélőre. A régiek összes társasélete az oszlopcsarnokokban összpontosult; a délibb vidékek népeinél még ma is fontos szerepet játszanak az arkádok . . . tudják üzletemberek, reklámhajhászok, hogy az ilyen csarnokokban mindig lüktet az élet és oda vonulnak kirakataikkal, ipari és műkincseikkel.

Az iskolai stílus e követelménye mellett mint természetes második kellék lép fel: hogy az épület egészében a lelki nyugodtság és vidámság képét nyujtsa, derűltség

fogadja az ifjut az épület belsejében is, a részek egyszerű könnyen áttekinthető volta az ifju lelkületét is nyílt gondolkodás útjára tereljük; — a világos csarnokok vidámságot teremtenek, az egyszerű mesterkéletlen kellő mértékkel alkalmazott díszletek több tápot adnak a képzeletnek, mint azok, melyeket meg nem érthetünk. A barlanglakó ember komorsága és a verőfényes dél szülöttének vidám kacagásban töltött élete őseredeti példák és bizonyosságok az iskolai építészeti stílus követelményei mellett. Nyilvánvaló, hogy az iskola az ifjunak kétharmadrészben lakása, a lakás pedig oda veti árnyát vagy fényét a lélekre. Mit érnek azok a gót stílusú iskolák? semmi jelentőségük nincs az ifjúra nézve. Első nap, mikor apja oda bevezeti, megcsodálja, — azután fázik hideg oszlopai mellett, borzong sötét iveri alatt. Nemcsak a termék, hanem a folyosók is legyenek tágak, én részemről minden iskolát üvegfalból építenék, ha lehetne.

Az építő művészet termékeinek művészi hatását jórészt a környék képe is irányozza. Az iskolának mindig kell környékének lenni: azaz hogy kellene. E tekintetben falusi iskoláink még előbbre vannak, mint a főváros drága intézetei. Ott van többé kevésbé minden iskolának csinos környéke, itt eltűnnek az utcavonal házai-

nak homályos sorfalába; egy-egy dísztelen farács jelzi csak, hogy iskola előtt haladunk el; — mit azért állítottak eléje, hogy az egyetlen szűk ajtón kiözönlő gyermekcsereg a kocsik kerekei alá ne rohanjon.

Igaz, hogy ez elősorolt követelmények végelemzésben jórészt a pedagógia terén gyökereznek — de mikor a speciális iskola építészeti stíl szükséges megteremtéséről szólunk, e követelmények elől ép úgy nem térhetünk ki, aminthogy a modern építészet egyáltalán nem hagyhatja figyelmen kívül a változó igények, a fejlődő izlés és a sokasodó szükségletek egész seregét, melyekhez a kőfaragó vésőjének, az építész mérőjének és a tervező mester szárnyaló fantáziájának alkalmazkodnia kell.

Napról-napra, évről-évre nyílik alkalom építészainknak arra, hogy egy-egy nagyobb-szerű iskola, avagy nevelőintézet létesítésénél teremtő erejüket a közjó érdekében foglalkoztassák — midőn tehát e sorok befejezéséhez értünk, még annak a reményünknek akarunk csak kifejezést adni, hogy az illetékes szakkörök az elmondottakat méltóknak fogják tartani a megszivlelésre, sőt hogy amit itt általánosságban jeleztünk akár az egyetem ujjá építésénél, akár egyéb nagyobb szabású, iskola építkezéseknél a megvalósítására is akad közöttük vállalkozó. MOSDÓSY IMRE.

ZÁGRÁBI ÉPÍTKEZÉSEK.

Szent-István birodalmának téres határai közt létező városaink közül alig egynehányban észlelhető erősebb építkezési kedv. És a mely magyar városban jelen ékenyebb építkezések történnek, illetve történtek a közelmúltban, ott bizonyára ez építkezést valamely elemi csapás, azaz árvíz avagy tűzvész idézte elő. Különös előszeretettel mondható-e a régi és izléstelen lakóházak iránt, avagy az anyagi erők hiányának tudható-e az építkezésektől való idegenkedés, nem vitatjuk, de úgy szépészeti mint közegészségi szempontból rosszul dónak tartjuk ez állapotokat...

Városaink újabb, habár csekély számú, építkezéseit végig szemlélve, azon tapasztalatra jutunk, hogy izléstelenség és beosztási félszűzségek tekintetében a vidéki

városainkban látható új épületek nem csak hogy hasonlítanak a fővárosban uralkodó építészeti ízléstelenségekhez, avult formulákhoz s helytelen berendezésekhez, de azt még szembeszökően el is rúttítják a helyi színezetű igények és nyárspolgári kívánalmak figyelembe vételével. Szinte megdöbbenünk a fölött, hogy építészeti egyetemünkön mily felületesen taníthatják az izlés és tervezés alapelemeit, ha az onnan kikerülő építész-mérnökök oly hamar elfeledik a célszerűség és helyesízlés alaptörvényeit. Vagy tán e sajnos jelenség annak tulajdonítható, hogy a magyar ifjabb műépítész generáció, a mint lerázza az egyetem porát és vidékre költözik: szakit minden nemes ambícióval s vidékies jelleget ölt minden tekintetben.

Legyen bár így vagy amúgy: az kétségtelen, hogy a vidéken úgy a köz-, mint magánépületek az izléstelenség és észszerűtlen tervezetek lelhelyének tekinthetők el annyira, hogy csak elvétve találhatunk hetedhétvármegyénkint egy egy oly épületre, a mely a „helyi színezetű közizlés“ alacsony színvonalát túlszárnyalva alkotójának műépítészeti hivatottságáról ad örvendetes tanuságot.

A mennyire sajnósnak és megrovandónak találjuk úgy a fővárosban mint a vidéken az építkezési izléstelenség terjesztőinek fuserkodását, ép annyira meglepetéssel tapasztaltuk azt, hogy a magyar korona területének egyik épen nem nagy műveltségéről ismeretes részében, a kis Horvátország fővárosában Zágrábban: oly tömeges, illetve nagy arányú, még pedig a csínosság, izlés és modern beosztás tekintetében dicséretre méltó építkezések folynak. Nagy meglepetéssel vesszük tudomásul, hogy Zágráb két-három év alatt csaknem új várossá alakult. Új és valóban szabályosan hasított széles utcák egész raja keletkezett e kicsiny fészekben. És ez arányosan és czélszerűen beosztott utcák házsorait a legszebb izléssel tervezett kisebb-nagyobb magánlakok és középületek szegélyezik.

A jó izlés és a modern lakó által megkívánható kényelmi és szükségleti kellék minden apróléka képviselve van ez épületekben. Bárhová térünk be, úgy az egészségi, mint czélszerűségi szempontokból kifogásolhatlan állapotokat találhatunk ez épületekben.

Igen nagy hajlandóságot kezdünk érezni ezek láttára leliferálni azon műépítészeinket, a kik a budapesti Andrássy-utat, de főleg a festői kinézésű körútakat a lehető legizléstelenebb, sőt mondhatni általán műérzék botránkozató épülettömegét rakták le izléstelenségük és képzetlenségük rikító emlékezetűl.

A zágrábi újabb építkezések nagy töme

gében aligha lehetne találni egy oly csúfos házformát, a minővel hatásvadászattal élőködő néhány műépítészünk elrútítá nevezett főbb utainkat és megtarkítja utcáinkat. Szépérzéket elvégre is még a budapesti házépítetőkötől föltétlenül, ép úgy nem lehet kívánni és elvárni, a mint Zágrábban az nem található. Ott azonban a közizlés szava: a sajtó igen hamar lehetetlenítene azon műépítést, a ki elég merész volna valamely csiri-csaré tempóval összetoldozott stíltelen épülettel valamely utcásor festői látképét megrontani.

A zágrábi építészeti viszonyok helyes és modern úton való haladását elismerve, lehetetlen rá nem mutatnunk annak eredő forrására, miszerint az honnan ered, s hogy a magyar városok építészeti ósdisága miből származik. A zágrábi építkezések külső és belső formájában megjelenített építészeti törvények arról tanuskodnak egész határozottsággal, hogy az odavaló építészek a hozzájuk közel fekvő olaszországi antik építészeti műremekeiket ép oly gonddal és szorgalommal tanulmányozzák, a mily éles megfigyeléssel elsajátítják az olasz és németországi modern építészeti vívmányait és szépségeit.

Építészeti hátramaradottságát ezzel szemben joggal származtathatjuk le onnan, hogy az ifjabb magyar műépítészeti generáció egyáltalán nem ismeri az említett külföldi antik műremekeket és ujkori vívmányokat, s hogy vidékre települve nem visz magával mást, mint Budapest girbe-görbe utcáinak izléstelenül egymásra halmozott házainak — emlékezetét. Már pedig az ifju emberek emlékezete, hogy a rikítóbb, erősebb színezetű s legtöbbnyire nem épen izléses modelleket őrzi és kedveli meg: azt természetesnek sőt építkezéseink után kizárólagosnak nyilváníthatjuk.

V—I I—N.

BUDAPESTTŐL NÁPOLYIG.

PADOVA, ABANO, BATEGLIA, ROVIGO, TERRANA, BOLOGNA, RAVENNA, FLÓRENZ.

Velencét elhagyva, a kert alakú mezőkön és réteken át az igen érdekes Pádua girbe-görbe utcájú városába jutunk. Az utcák alacsony köríves folyosókkal (Portici) vannak szegélyezve, melyeknek némelyike, valamint a számos vízvezetéki maradványok a rómaiak idejére vezethetők vissza, mert Pádua eredetét az ANTENOR trójai király idejére teszi, a mikor Olaszország leggazdagabb városának tartatott. Kitűnt a város az által is, hogy sok művész tartózkodási helyül választotta. Így a flórenzi művészek közül DONATELLO, UCCELLI, GIOTTO és mások nagy elfoglaltságnak örvendtek Páduában.

Épületei közül felemlítendő a páduai szt. Antal bazilikája, melyet egyszerűen „il Santó“-nak neveznek, és melyet 1231-ben PISANO kezdett építeni, de melynek egész felépítését csak 1475-ben fejezték be. Ennek a kolosszális és bizony nem szép épületnek van hét kupolája, melyek közül a főkupola 38 méter magas és 306 méter a körülfutó vonala; az épület hossza pedig 115 méter hosszú és 55 méter széles. A bazilika belsejében a Capella del Santon szép a 4 oszlop és 2 GAURÓ-tól gazdagon díszített sarokpillér. A Scuola del Santo épületében, mely szt. Antal testvértársaságnak gyülekezési helyül szolgált, ép úgy mint magában a templomban, sok értékes kép található TIZIÁN-tól, LOMBARDÓ-tól, DENTONE-tól és TIZIÁN más tanítványaitól.

A Gattamelata nevű ERASMO-féle szobrot azért említjük fel, mert ez volt az első művészi nagy ércöntvény Olaszországban 1443-ban DONATELLO által öntve.

A szép, tetszetős homlokzatú Museo civico épületet jelenlegi alakjában BOITO milanói építész tervezte

A Madonna dell' Avena 1303-ban SCROVEGNO által felépítve kitűnő freskói miatt lett híres.

Páduában van a PETRARCA-nak 1874-ben 500 évi halálévfordulója emlékére emelt szobor a Carmini templom melletti szabad téren.

A pádui dóm RIGHETTO és della VALLE által lett 1550-ben MICHELANGELO tervei szerint felépítve. Homlokzata bizony meztelen. De annál díszesebb a mellette

lévő baptistérium, mely a XII. században téglahomlokzatban lett felépítve.

A korai renaissanc-nak szép műemléke a Loggia del Consiglio, BIAGIO FERRARESE-től nyitott mély csarnokkal.

A „juris basilica“, il Salone név alatt ismert palota kitűnik a nagy terme miatt, mely legnagyobbak tartatik Európában; 83 méter hosszú, 28 méter széles, 24 méter magas és famennyezettel van ellátva.

A Pratto della Valle sétányon 82 szobor a híres férfiakat ábrázolja, közöttük vannak: BÁTHORY ISTVÁN, SOBIESKI JÁNOS, TASSO, PETRARCA, GALILEI, ARIOST, LIVIUS és más szobrai.

DANTE lakóháza szintén itt van Ponte S. Lorenzo-n 3359. sz. a. s előtte középkori szarkophag, melyben Pádua alapítójának trójai ANTENOR-nak a hamvai vannak eltemetve.

A nagy arányú 120 méter hosszú S. Giustina templom is érdemel említést, melynek téglaburkolatu egész homlokzata előtt szép, széles lépcsőzet vezet. Belseje három hajójú; az oldalhajó donga boltozatokkal, a középhajó pedig három lapos kupolával van fedve. Keresztépület és a chórus leggazdagabb elrendezéssel és az összes térnagyságok köríves vonalakkal van körülszegélyezve és négy magas kupolával bekoronázva. A két kereszthajóban található a Szt. Lukács és a Szt. Mátyás szarkophágjai.

A történetirő LIVIUS születési helyén Abano-n át Battaglia-ba jövünk, a hol érdemes megnézni a velencei OBIZZI család által felépített Cattajo várat. Ugyanezen az úton Rovigó-ban a X. századbéli vár hajlott vonalú tornyai érdekesek és a VIKTOR EMÁNUEL kitűnő szobra MONTEVEDER-től. És minekelőtte még Ferrarába jönnénk, át kell menni a Pó partján, melyek a Velence és Romagna közti határt jelzik.

Ferrarában, az ESTE-család fészkeben, láthatjuk a dicsőség idejéből fennmaradt paloták maradványait, melyek még arra a korra emlékeztetnek, a mikor ez a több, mint százezer lakost számláló város nagyban üzte a kereskedelmet, melynek virágzó állapotát köszönhette. Az ESTE-család az Este helyről vette elnevezését, a hol épi-

tészeti szempontból felemlítendő a csinos elliptikus alaprajzú dóm és a S. Martino hajlott tornya.

A Castello négy tornyos festői külsejű épület a város közepén fekszik és nyilvános hivatalok számára van berendezve.

A dóm-nak nagyszerű homlokzata van, három egymás felett elnyuló oszlopsorozattal, melyet joggal a lombardi építészeti stílus gyöngyének tartanak. Belseje három hajón két kereszthajóval. A dóm mellett van renaissance modorban a négy emeletes magas torony, és ennek átellenében a jelenlegi törvénykezési épület 1315-ből gót stílusban és nyerstégla homlokzattal.

Érdekes a S. Francesco épület 1494-ben BENVENUTI-től felépítve, mely kupolával van beboltozva, három hajón és mind a két oldalon kápolna sorozattal.

A S. Maria in Vado, egyikét a legrégebb templomoknak 1475-ben ROSETTI és TRISTANI építették. Ez három hajós templom, melynek középső hajóját tíz oszlop díszíti s ezek felett emelkedik a lapos mennyezet. Maga a kupola négyzetben fekvő pillérekön nyugszik.

Az ESTÉK palotájából Schifanoja, melyet 1391-ben ALBERTO épített felemlítendő a híres freskók, melyek az első emeleti nagy teremben vannak.

A korai renaissance építészetnek egyik szép példánya a Palazzo de' Diamanti hatalmas épület, melyet gyémánt alakú kváderei után neveznek így s a melyet 1567-ben ESTEI ZSIGMOND, ROSETTI által emeltetett. Az értékes városi képtár van benne elhelyezve.

GIAMBATTISTA és TRISTANI-től 1496-ban épített S. Benedetto három hajós oszlopos templom, melynek dongaboltozata kupolák által van áttörve. Itt volt ARIOSTO emlékszobra és a háza, melyet maga építettett via dell' Ariosto 67. sz. a. s a város tulajdonát képezi. A ház földszinti homlokzatán van a következő ARIOSTO-tól szerkesztett felirat:

Parva, sed apta mihi, sed ulli obnoxia, sed non Sordida, porta meo sed tamen aere domus.

(Kicsiny ugyan, hanem nekem kényelmes, hanem senkinek nem béradózó, és nem is piszkos, saját tulajdonom, mégis mindig ez én házam marad). Ugy látszik, hogy ARIOSTO saját házának tisztaságát a többi közt kiemelni szükségesnek tartotta. Az ARIOSTO-szobra azon az oszlopon van jelenleg elhelyezve, mely a XV. században

HERKULES szobrára volt szánva és 1810—14-ben a NAPOLEON szobrát hordta.

A temetőben, a Campo Santo-n a S. Cristoforo szép renaissance modorú templom, előbb a kartausiak kolostora érdemel megemléítést, mely 1498-ban épült fel.

De a minő gazdag Olaszország az építészeti műemlékekben, épen oly szegény a gyárakban. Egész napon lehet vasuton átutazni a nélkül, hogy az ember valahol gyári kéményt láthasson. Annál kellemesebben hat a közigazdára, mikor Ferrarában láthatja, hogy itt az olaszok szövetkezve az angolokkal gyárak alapítására vetették magukat.

Tovább folytatva utunkat, azonban megint csak az építészeti műemlékek egész halmazát találjuk. Így legközelebb a 130. régi eredetű templomú Bolognába jutunk, melynek sok palotája és sajátságos tornyai a vagyonosodást hirdetik. Ennek, az etruskok által alapított városnak volt már az V. században híres egyeteme, melyen a XII. és XIII. században a hallgatóság száma 3 és 10 ezer közt váltakozott. A XIV. században ezen az egyetemen adták elő először az emberi test anatómiáját, és 1789-ben GALVANI itt találta föl a galvanizmust. A bolognai egyetemen, a mai napság még perhorekált női oktatás is foglalt helyet. Így a XIV. században NOVELLA D'ANDREA a matematikát és fizikát adta elő, és mert nagyon szép volt, függöny mögött tartotta előadásait. MAZZOLINI asszony 1774-ben az anatómiát és 1817-ben TAMBRONI KLOTILD a görög nyelvet adták elő ugyancsak a bolognai egyetemen.

Bologna művészi tekintetben kiváló helyet foglal el az olasz városok közt. A gótika korszakában arra a dicsőségre igyekezett, hogy neki legyen a legnagyobb temploma. Azonban a korai renaissance is itt ülte diadalait. A palotaépítéshez felhasználta nyerstégla anyag, valamint az a szokás: a földszintet mint csarnokot az utca felé vezeték felhasználásával nyitva tartani, a bolognai építkezésnek különös sajátyságot kölcsönöz.

MICHELANGELO a MEDICI-ek kiűzése után Flórenzből (1494-ben) Bolognában talált foglalkozást úgy, mint más művészek is; így TRIBOLO, LOMBARDI, ROSSI asszony, a ki szobrászatot kultivált és mások. Nemkülönben tündökölt ez a város a festőművészetben; a FRANCIA nevű aranyművest, mint kitűnő festőművészt említik a XIV. századból.

A Palazzo Comunale-ban szép és nagy lépcsőzet van BRAMANTÉ-tól; — Portico de' Banchi VIGNOLÁtól, S. Petronio, a város legnagyobb temploma 1390-ben VINCENZI terve szerint toskániai gót modorban lerakva, a florenzi dómmal vetekedik. A templomnak kellett volna 197 mtr hosszúnak, 142 mtr hosszú kereszthajóval és nyolcoldalú kupolával négy torony között lenni. Azonban a XVI. század közepétől nem lett rajta semmi építve és így csak a fő hosszhajó lett kivive. A hossza 117 mtr ez a szélessége 48 mtr. Ez egy nagyszerű középhajó két oldalkápolnás hajóval; ez a három hajó 12 oszlopon nyugszik, csúcsíves boltozatai alatt köríves ablakok vannak. Belseje igen gazdag műtárgyakban, melyek mind a XIV., XV. és a XVI. századból valók és bő anyagot szolgáltatnak a szorgalmas tanulmány főnek.

A Museo civico szép oszlopos udvara mellett felemlítendő a S. Domenico háromhajós és kereszthajóval, fellepte kupolával ellátott köríves és boltívű épület, melyben a Szt. Domokos fehér márványú szarkophágja van elhelyezve.

Nemkülönben érdekes a Palazzo Bevitacqua Vincenzi BRAMANTINÓtól gyönyörű udvarával, melyet e stílusban a legszebbnek tartanak, 1547-ben itt tartotta a tridenti zsinat az üléseit rövid időn át. Meglepően szép a Frati di Sto. Spirito kápolna korai renaissance modorú homlokzata kétsorú pillaszter rendszerével.

A S. Pietro katedrálét 1605-ben barok stílusban építették, mely hatalmas dongaboltozatú főhajójával imponál. De Bologna legfeltűnőbb épületei közé a ferde tornyok tartoznak. Torre Asineli-t 1109-ben ASINELI építette 97 mtr magasra és 1.23 mtr elhajlással. A Torre Garisendá-t 1110-ben GARISENDA építette fel; ez azonban csak 50 mtr magas, hanem 3.04 mtr elhajlással. Olaszország összes ferde tornyai közt ezt mondják egyedülinek, a mely készakarva és számítással ferde nek épült. Sajnáltni lehet, hogy nem építették fel az előirányzott magasságra.

A Palazzo della Mercanzia vagy Foro de' Mercanti (kereskedelmi kamara) épülete gót stílusban lett 1294-ben felépítve. A lépcsőzeteken és a folyosókon mindazon jogtudósok címerei vannak elhelyezve, a kik itt 1441-től 1800-ig igazságot szolgáltattak. — A vár-

alakú Palazzo Pepoli gazdag bejáratú ívezetével és csarnokokkal körülfogott imponáló udvarával tűnik fel. — Nagyszerű az új Cassa di Risparmio épülete, földszinten köríves csarnokkal és szép kovácsolt vasú ablakráccsozattal. Ez a palota veronesi márványból MENGONI tervei szerint épült, a ki még számos más palotát is itt tervezett.

A St. Stefano igen érdekes komplexus, mely 6 épületet foglal magában és Isis szentély helyén épült fel. A jelenlegi főtemplom homlokzata semmi különös dolgot nem tüntet elő. A második templom a S. Sepolcro köríves épület az I. századból különféle tarka téglá ornamentekkel. E templom mögött van az oszlopos udvar, melyet Atrio di Pilato-nak neveznek. Ez az épület ép úgy, mint a negyedik a Confessió vagy Krypta, mely az első templom chórusa alatt van, a XI. századból valók és érdekes régi oszlopfajok találhatók itt. Az ötödik templom, della Consolazione és a hatodik templom, della Trinita, pillérekben van építve, közepén oszlopsorozattal, melynek kapitellei a langobardok idejéből valók. A hetedik templom a S. Pietro e Paolo régi, sokszor átépített bazilika római-jóniai oszlopfekkel.

St. Giovanni in Monte gót stílusú igen régi templom, mely 433-ban alapított, de melynek homlokzata és kupolája újabb időben készült; valamint Palazzo Ranuzzi, Pallavicini és a karmeliták gót stílusú temploma a XIII. századból figyelemreméltók úgy, mint igen sok palota a Via S. Stefanó-n. Madonna del Baracano szép oszlopcsarnokával és freskójával COSSÁ-tól nagy hatást idéz elő. A S. Bartolomme di porta Ravennana tarka kupolás templom MARCHESI-től és COLONNA ANGELÓtól díszítve.

Palazzo Sampieri, CARRACCI és GUERCINO által a Herkules történetéből vett freskók által híres; felemlítendő különösen Herkules viadala Jupiterrel, valamint az erő géniusa GUERCINÓ-tól.

ROSSINI is itt építettett magának 1825-ben házat és azt CICERO és VIRGIL-ből vett latin idézetű mondatokkal díszítette.

A PEDRAZZI palotát 1605-ben MARCHESI tervei szerint építették és igen szép lépcsőzettel látták el. Malvezzi-Medici palota pedig, melyet TRIACHINI 1550-ben épített kitűnően jól alkalmazott arányainál fogva nagyszerű hatást idéz elő. Az 1483-ban NADÍ-tól tervezett S. Giacomo

Maggiore gyönyörű portikusa által tűnik fel

Az Accademia delle Belle Arti-ban a festőművészeti galleria — a pinakoteka — fénypontja a XVII. századba esik, noha a bolognai freskofestmény művészeinek terményeit inkább még Rómában lehet feltalálni. Festőművészek közül a következő művei érdemelnek tanulmány tárgyává tétetni: CARRACCI, DOMENICHINO, GUERCINO, RAFFAEL, COSSA, DOSSO DOSI, RUBENS, AVANZI, GIOTTO, MURANO, SIRANI, RENI és mások; azonban az egész galleria gyöngyének joggal tartatik RAFFAEL Szt. Cecilia képe, melyet 1513-ban PUCCI kardinális festetett S. Giovanni in Mon'e templom számára. Különösen kiemelendő e képen a színek harmóniája.

Ravennáról már azért is kell megemlékezni, mert ez a város Róma után a legtöbb anyagot szolgáltatja az ókori keresztény művészet tanulmányozására. Szt. PÉTER tanítványa a Szt. APOLLINÁRIS itt lakott; itt volt az érsekség helye és itt tartózkodtak a császárok is. A római birodalom hanyatlása után Ravenna a gót királyok városává vált, a kik a várost nagyon szépítették.

A művészet nem lévén annyira kitéve az elnyomatásnak, mint Rómában, jobban fejlődhetett és a római modort a bizantikus irányzattal össze hozta a ravennai talaj. Már bajos megmondani, hogy a klaszikus művészet köszönettel tartozhat-e ezért az egyesítésért, mert ebből sok kinövés keletkezett, mely a szépszépségnek meg nem felel.

Ravennában lehet az oszlopfejek átalakulását tapasztalni és az ornamentikának új nemét észlelni. Basilikák mellett emelkednek a központi és a kupola épületek, melyek a hogy a Byzantól függnék ennek nyomdokaiban nyugosznak. Az építészeti műemlékek két korszakba sorolandók; az egyik IV. századbéli, a másik a góth modoru átnyulik a VI. századba.

A római építési módtól eltérőleg a ravennai bazilikáknál az előcsarnok zárt előépületté változtatott át; a kereszt-hajó egészen hiányzik; az oszlopok nem a régi minták szerint lettek előállítva, hanem a mindenkor cél elérésére készültek; a körív következetesen mindenütt keresztül vitetett és a falfelületek tagoztattak; a harangok tornya elkülönítve áll és körbe készült. Az épületek padló magassága, a kedvezőtlen talajviszonyok miatt, több mint 1 méterrel a földszine

felett áll, mely körülmény csak emeli e műemlékek becsét.

A mozaikfestészetet előszeretettel kultiválták Ravennában és e munkálatokon lehet észrevenni, hogy hogyan domborodik ki a hisztórikus keresztény modor, s elnyomja a régi szimbolikus modort.

A dómot XVIII. században GUICCIOLI érsek építette egy IV. századbéli épület helyén. Ez három hajós, kereszthajóval és kupolával ellátott épület, melynek oldalán a köralakú torony régi alakjában áll. A dóm mellett s ennek mintegy kiegészítő részét képezi a nyolcszögű Baptistarium St. URUSUS-tól a III. században felépítve. Belsejében van két egymás felett levő oszlopos arkád. Az égetett agyag alkatrészekből emelt kupolában a legrégebb ravennai mozaik-képek vannak V. századból alkalmazva KRISZTUS keresztelését a Jordánban és a tizenkét apostolt ábrázolva.

A városi gyűjtemények mellett felemlítendő a Museo Bizantino, melyben sok építészeti fragmentum található a római és a bizantini időszakból.

A S. Agata egyház V. századból való, háromhajós templom belső előcsarnokkal és szép antik oszlopsorozattal. A S. Francesco Szt. PÉTER CHRYSOLOGUS által 450-ben Neptun szentély helyén lett felépítve, azonban most egészen át van alakítva.

E templom mellett van DANTE siremléke 1321-ben itt halt el DANTE és a S. Francesco templomban lett eltemetve, míg később 1592-ben LOMBARDO tervei szerint a mostani mauzoleumot építették fel. Ez egy négyszögű kupolával ellátott épület, melyben a költő tanítóinak és jótevőjeinek arcképei vannak; így VIRGIL, LATINI, SCALA és POLENTA arcképei és a bejárat tal átellenben DANTE félalakú szobra reliefben, s alatta a szarkophag, melynek márvány urnájában a költő földi maradványai vannak elzárva.

S. Giovanni Battista templomot köralakú toronnyal PLACIDIA építette a IV. században az ő gyóntatója S. BARBATINUS számára. XVI. században egészen átalakították, hanem belsejében az oszlopok a régiek maradtak. S. Spirito vagy S. Teodoro bazilikát 14 márványoszloppal belül THEODERICH építette a püspökök számára. A S. Apollinare Nuovo bazilikát szintén THEODERICH építette az V. században, melynek középhajóján igen jó karban lévő dekorációja

van a régi keresztény korszakból. Belsejében van 24 márványoszlop, melyet Konstantinápolyból hoztak ide. Maradványai a THEODERICH palotának állanak még, a hol hajdanta a langobardok királyai laktak. Láthatni magas kőfalat, fent kilenc kis márványoszlopot, melyek a körivet tetőzik, s alattuk van az egyszerű kapu.

A S. Maria in Porto háromhajójú bazilikát, kereszthajóval és nyolcszögletű kupolával és oszlop meg pillaszer rendszerrel a XV. században a S. Lorenzo bazilika maradványaiból építették fel.

A R o t o n d a, THEODERICH mauzoleuma, a hitetlen hamvainak szétszórása után S. Maria della R o t o n d a nevet kapott. Azt tartják, hogy ezt az épületet AMALASUNTA, THEODERICH leánya az V. században építette fel. Ez egy körépület tizes szögletben, 11 méter átmérőjű lapos kupolával.

A S. Maria in Porto Fuori templomot ONESTI püspök 1096-ban építette. Ez egy szép oszlopos bazilika, melyben az építettő síremléke van elhelyezve. A St. Apollinare in Classe, háromhajós, köralakú toronnyal legimpozánsabb ravennai bazilika a XVIII. század végén az Apollo szentély épült fel, melynek külsején a gyöngye pilaszterek és körívek nem a legjobb benyomást teszik. Annál inkább hat a belső, oszlopokkal ellátott tere.

Olaszország volt fővárosa, Flórenz, Firenze, vagyis virágváros oly szép ma is, hogy a régen kapott „la bella“ nevet joggal ma is megérdemli és büszkén emelkedik a Monte-Morello csúcsa alatt az Arno partján.

Florenz polgárainak hajlama és kiváló tehetsége művészi alkotásokra általánosan ismeretes és minden romboló politikai viszontagságok dacára mégis Florenz maradt a művészi renaissancnak a gyújtója és bölcsője, hol a költészet, a retorika ép úgy felvirágoztak és új életre keltek, mint a művészet és a tudomány. Természetes, hogy a minden nemesért lelkesülő polgárok érzeke nagyon elősegítette, sőt lehet mondani egyáltalán lehetővé tette a művészet felvirágzását. A három évi utcai nép uralma után jöttek a STROZZI ék az uralomra, a kik alatt Florenz a felvirágzás magaslatára jutott. Ezek kormányzása alatt a nép emberei is prosperálhattak és sokan meg is gazdagodtak. Leginkább tűnt ki ezek között a szerencsés pénzspekulációk folytán nagy vagyonra

szert tett MEDICI család 1429-ben, mely a művészetet úgyszólván szenvedélylyel pártolás alá vette. Így MEDICI COSIMO szolgálatában állottak: BRUNELLESCHI, DONATELLO, MASACCIO, LIPPI, MICHELOZZO és mások; ő alapította a platonikus akademiát és a mediciféle könyvtárt. Ép úgy ennek utódja a LORENZO IL MAGNIFICO, ki mint államférfi, költő és a művészetek és tudományok hathatós pártolója működött és halhatatlan dicsőséget szerzett magának, dicsfényvel övezte körül a MEDICIEK nevét.

A flórenzi tudomány története tündököl DANTE, a ki itt 1265 ben született, és BOCCACCIO nevével. Az építészek közül mint úttörők voltak ARNOLFO DEL CAMBIO, ki a flórenzi dómot kezdte 1240-ben építeni; GIOTTO egész iskolát alapított, mely Olaszországot egész Nápolyig uralta stíljével, és tanítványai GADDI, CIONE, ARETINO, GIOTTINO és mások előkészítették a renaissance korszaknak az utait, míg ez magának a XV. században tökéletesen utat tört magának. Míg BRUNELLESCHI a palotaépítést kultiválta, addig ALBERTI, MICHELOZZO, MAJANO és CRONACA az antik studiumból merítették tudományukat a helyes arányok és tagozások alkalmazására. A művészek egész sorozata keletkezett Flórenzben, a kik nem elégedtek meg csak egy szakmával, hanem az építészek voltak egyúttal festők, kőfaragók; és aranyművesek megint voltak építészek is, festők is. A renaissance korszak szobrászai közül kitűnik különösen ROBBIA, ki a glasirozott agyag reliefnek adta az elnevezését; DONATELLO pedig, kit joggal tartanak MICHELANGELO előfutárjának, befolyásolta az olasz skulpturának a sorsát. A renaissance festőművészetet UCCELLI, MOSACCIO, BOTTICELLI és mások ápolták és ez iskolának a tetőpontját CHIRLANDAJO érte el. A renaissance kor nagy vitézei: MICHELANGELO BUONARROTI, LIONARDO DA VINCI és RAFFAEL nem voltak ugyan állandóan Flórenzhez kötve, hanem azért mégis mindegyike életére és irányzatára döntő befolyással volt a Florenzben való időzésük. LEONARDO és MICHELANGELO flórenzi művészeknek tartatnak, mert itt kapták kiképeztetésüket; RAFFAEL pedig szintén Flórenzben szélesbítette és egészítette ki a művészeti talentumát. 1506-ban együtt működött itt ez a három mester s körülöttük igen sok kiváló más művész; így a művészek életének a leirója a híres VASARI, a festő CREDI, FRA BARTOLOMMEO,

SARTO, BRONZINO, ALBERTINELLI, FURINI, DOLCI stb. stb.

Csak ennyi és ily kiváló művész közreműködése mellett diadalmaskodhatott a renaissance irányzata.

A florenzi építészeti műemlékek leginkább hirdetik a renaissance korszak jótékony és szükséges nivelláló hatását az építő művészetben. Ezek szépzészetéről és helyes arányairól, valamint az antik művészetből merített szép tagozásairól köteket lehet írni. Az igazi művész fejlesztheti rajtuk nemes izlését.

A dolog természetében fekszik, hogy futó cikkezésünkben csak néhány műemlékről tehetünk említést.

A dóm, a la Cattedrale di S. Maria del Fiore, a város lilios címeréről, így elnevezve, 1294-ben hozott néphatározata folytán ARNOLFO DI CAMBIO művezetése alatt épült és ennek halála után GIOTTO által folyt az építkezés 1336-ig. 1418-ban kiíratott a VASARI által leírt pályázat a kupola építésére, melynél BRUNELLESCHI lett a győztes. 1436-ban beszentelték a dómot, de csak 1462-ben lett egészen kész. A templom 169 méter hosszú, a keresztezésekben 104 méter széles, a kupola magassága pedig 107 méter magas. A dóm új homlokzatának építéséhez 1875-ben DE FABRIS tervei szerint fogtak hozzá, mely rendkívüli drága. Az egész fehér kararai, vörös moremai és zöld frattói csiszolt márványból van előállítva. Dacára e drága kivitelnek azonban oly nyugtalan, mint maga az olasz gótika rajta. Tagadhatatlan azonban, hogy a maga nemében remekmű.

Repedező kupolája csúnya cserépfedéssel van ellátva, a mi nagy kontrasztot képez a finom csiszolt márványú homlokzatához. A dóm belső része szép kő-kvaderfalazat, hanem oly sötét, hogy az ember úgy mint valami nagy földalatti kriptában érzi magát. Rendkívüli nagy arányai hatnak ugyan, hanem elégtelen világítás miatt ridegen visszataszítók és a csúcsíveknek hatását csökkenti a keresztező galleria.

A dóm főportálja és a felette alkalmazott óriási körablak olyképen imponáló, mint a mellette emelkedő nagy és külön álló 84 mtr magas GIOTTO-tól tervezett torony, melyen az olasz gótikának a legszebb részleteit lehet tanulmányozni.

Rendkívüli sok finoman kidolgozott részlet a dóm homlokzatán leköti és bámulatba ejti a szemlélőt. Ugyan ez

mondható a toronyra is, hoi különösen a szobrok kiválók: Mátyás, Dávid, Salamon, Habakuk, Ábrahám és Izsák — DONATELLO művei; patriarchák AREZZO-tól; reliefek GIOTTO, PISANO és ROBBIA-tól s ezek közt előtüntetve az emberiség fejlődését egészen a görög tudomány felvirágzásáig. Ádám és Évától egészen ARISZTOTELESZ-ig minden: munka, földművelés, művészet, halászat, hajózás, csillagászat, botanika stb. szobrok által van előtüntetve és megörökítve.

A dóm homlokzatáról felemlítendő még a szépen tagozott párkányok a művészi leg kidolgozott alakok, emléktáblák és egész serege a nevek sorainak, melyek a dóm feiépitésénél közreműködöket, és azokat az uralkodókat, kik a dóm építése alatt vezették az országot, megörökíték. Belsejében van BRUNELLESCHI siremléke márványból faragott szobrával, melyet tanítványa BUGGIANO készített, belsejében a nagy képeket VASARI kezdette meg és ZUCCHERI tovább folytatta. DANTE és ARNOLFO a dóm építészeinek az arczképei, az első MICHELINÓ tól, az utóbbi pedig DONATELLO-tól. szintén itt találhatók.

A Palazzo Vecchio váralakú hatalmas épületet ARNOLFO DEL CÁMBIA a XII. század végén tervezte és építette, melynek rusztika homlokzatát a Via del Leone oldalán VASARI állította elő 1540-ben. Ugyanebben a században épült a műemlék karesu 94 méter magas tornya is. Ez az épület a köztársasági kormány céljainak szolgált, később pedig a főherceg CASIMO lakta s jelenleg Flórenz városházául szolgál. Az udvari homlokzatot és a gazdag kivitelű oszlopsorozatot MICHELEZZO, míg a mennyezet arabeszkjeit FAENCA tervezte. Belsejében szép a nagy terem, mely 1495-ben MEDICIEK elüzése után a nagy tanács számára lett berendezve és 1860—69-ben az olasz parlament tanácskozási terméül szolgált. A falak felületei VASARI festményeivel borítvák.

Az újabbi épületek közül a PALAZZO FENZI említendő meg azért, mert ennek az architektúrája ép úgy, mint sok más újabkori épület a régi florenzi jelleget tünteti elő. Épült 1871-ben.

A Loggia dei Lanzi gyönyörű épület, nyitott csarnokkal, nagy keresztboltozatokkal; oly épület mint a minökkel a toskani magán palotáknál találkoznak és a melyek arra voltak szánva, hogy a népnek imponáljanak. Tervét állítólag CIONE készítette és építőmesterei CIONE

DAMI és TALENTI voltak 1376-ban. Ez épület gótikus formáin, valamint skulpturáin GADDI tól lehet már észre venni a renaissance áramlatnak a szellemét és hatását.

A Palazzo Vecchio mellett emelkedik a Portico degli Uffizi, 1560-ban VASARI-tól épített csarnok, melynek belső és külső felületeit híres toskáni férfiak márványszobrai díszítik s ezek közt a művészeké, kiknek nevei az oszlopok baszain vannak bevésve.

A Galleria degli Uffizi a MEDICIEK gyűjteményét foglalja magában, mely gazdagság, érték és műkincsek tekintetében egyike a világ legelső gyűjteményeinek. Ezek leírásába nem bocsájtkozhatunk és csak néhányat, nagyon keveset a sok közül, sorolhatunk fel mestereik neve említése által: FRA BARTOLOMEO MADONNA mesterműve; LIONARDO három király gazdag kompozíciója; ALBERTINELLI Mária képe; GHIRLANDAJO sok műbecsű képe; SODOMA Szt. Sebestyén képe; MANTEGNA MADONNÁJA; TIZIÁN FLÓRÁJA; és VENÁGA GIORGIONE arcképfestményei RAFFAEL és CORREGGIO MADONNÁJA; stb. stb.

Nemcsak érdekes, hanem értékes is a márványszobrok gyűjteménye. A BUONTALENTI által tervezett Tribuna épületben van a medici VENUS elhelyezve, melyet a XVI. században Rómában találtak és 1680-ban Flórenzbe hoztak.

Egyes termekben összeállítvák az értékes műképek iskolák szerint, mint: toskáni, régi mesterek, felső-olaszországi, hollandi, német, francia, velencei iskola. Ép oly érdekes a görög és latin ó-kori feliratok terme, melyek nagyjából Rómából származnak. A XVII. században felépített Niobe teremben van a híres Niobe csoportja a két fiával és két leányával kiállítva.

Nem lehetvén azonban célunk a képtárak leírása, vissza kell térnünk az épületekhez. A St. Apostoli, ó-kori toskán bazilika érdemes a felemlítésre. Oszlopainak vannak szép komposita kapitelljei, szép arányú és diszes izezetekkel.

A S. Maria Nuova homlokzatának egyik csarnokát BUONTALENTI díszítette.

Érdekesek az udvari arkádfülkék márványbetétekkel és a karrarai márványból készült sírboltok szép tagozásokkal.

A dóm előtt van a volt flórenzi katedráltemplom, a nyolcszögletű kupolás épület gazdag márványburkolással és arányos

pilaszteres emelet sorokkal, melyeken a finom kivitelű párkányzatok díszlenek. Ez épületen melyet Battistero-nak neveznek, vannak a híres bronzajtó remek kivitelű alakokkal. A legrégebbi ajtót PISANO 32 év alatt készítette. Keresztelő szt. János története van rajta élethű alakokban előállítva. A második ajtó Ghiberti műve 28 kép Jézus életéből. Ez ajtó öntésénél Donatello és Michelozzo mint segédek dolgoztak. A harmadik ajtót szintén Ghiberti csinálta és művészeti csodának tartatik. Tíz szakaszba beosztott képei a bibliai történelemből vétettek. Ezekről a kapu nagyságú ajtókról mondotta Michelangelo, hogy szépségüknél fogva paradicsom kapui lehetnének.

A templom lelsejében van 8 fülke a földszinten, ezek előtt két-két oszlop orientális gránitból megaranyozott kapitellekkel. E felett galleria korintusi pilaszterekkel és kettős ablakokkal. Az egész műemlék arra mutat, hogy annak tervezője az antik szép formák alkalmazásában egészen otthonos volt és úgy látszik, hogy valami régi épületből, monda szerint Mars szentélyéből lett átalakítva, a melyből a chórus diadalívében egy rész még fenmaradt. A merészen emelkedő 28 mtr átmérőjű kupolát Brunelleschi a dóm tervezésénél mintául vette.

Az Opera del Duomo az az épület, mely a dóm építési irodájául szolgált és a melyben úgy a dóm, valamint a baptisterium nagy számú műkincsei vannak elhelyezve.

A hatalmas Palazzo della Croce-tta épületben van a rendkívüli érdekes archaeologiai muzeum. Nagyszerű benne a mumiák terme; mumiák a II. századból; az etruszk muzeumban gyönyörű szobrok az V. századból Krisztus előtt.

A Palazzo del Podesta, melyet Borgello rendőrkapitány neve után így neveznek, szép kvader kőépület, szép udvari loggiákkal ellátott homlokzattal, kőbe vésett cimerekkkel; alól nagy izezetekkel, melyek mindegyike felett az első emeleten két boltivezet emelkedik. Az udvari tágas folyosókon sok szép és művészi kidolgozású szobor, s ezek közt a nagy arányú Adám és Éva kararai márvány szobra Bandinelli-től.

Ebben az épületben vannak elhelyezve az olasz középső és újkori történelem műkincsei. A gyűjtemények különösen a renaissance kora bronz- és márványművei

által rendkívüli érdekesek. Az emeletre egy szabadon álló lépcső vezet az udvaron; az emelet sor szép nagy arányu keresztboltozatokkal és famenyezetekkel van ellátva. MICHELANGELO, DONATELLO, VERROCHIS, BRUNELLESCHI, ROBBIA, ANDREJA és más művészek remekművei itt találhatók.

DANTE hatszázados születési évforduló emlékére a Piazza S. Cröce-n 1865-ben PAZZI tervei szerint emeltek. Ez 6 méteres 7 méter magas piedestalon emelkedő márvány szobor.

Az Accademia delle Belle Arti épületében azok, kik a flórenzi festőművészetet, különösen a XIV.—XVI. századból tanulmányozni akarják, gazdag tápanyagot találnak. A nagy és szép arányu kupola épületben van igen előnyösen elhelyezve a MICHELANGELO világhírű kolosszális arányú DÁVID szobra elhelyezve, melyet „il Gigante“-nek neveznek. E szoborról mondja VASARI, hogy felülmulja az összes antik és modern szobrokat, úgy a görög, valamint a római szobrokat, melyek mind mögötte állanak MICHELANGELO Dávid-jának művészi kivitelben. De meg is becsülik a flórenciek a remek művet: mert a nagy kupola épületet egyedül ennek a szobornak szentelik; és csak a nagy mester műveinek gypszlenyomataival és fényképeivel diszitették az épület oldalfalait. A többi termekből számos mester műbecsű művét kellene elősorolni, a mi messzire vezetne; csak felemlítjük GUGOLITól szt. István vértanu nagy remek ké-

pét; ROSELLI MATÉ három király képét és VERAGINI Ábel meggyilkoltatását nagyszerűen ábrázoló művét.

A MEDICIK régi palotája, a Palazzo Riccardi jelenleg a prefektura székhelye. Ezt a XIV. századba MICHELOZZO tervezte és ő alkalmazta legelőször ez épületen a rusztikának a beosztását emeletenként. Gyönyörű és hatalmas párkányzat koronázza a homlokzatot

A St. Lorenzo templom egyike a legrégebb flórenzi egyházaknak. Szt. AMBROSIVUS szentelte fel 393-ban. Nagy tűz után a MEDICI család 1425-ben hét más családdal együtt BRUNELLESCHI tervei után újra felépítette, a ki megújította az ó-kori keresztény oszlopos bazilika alakját: három hosszahajót egy kereszthajó szeli át és a középhajónak egyenes lapos menyezete van, köröskörül pedig fülke alakú kápolnák alkalmaztattak. A belső homlokzat MICHELANGELO tervei után készült, a ki a sekrestyét és a Laurentáni könyvtárt is hozzá építette. Az épület külsejére készített tervezetet nem hajtották végre, azt a BUONARROTI galleriában lehet látni.

S. Maria Novella templom FRA SISTO és RISTORO dominikánusok tervei szerint foganatosított, mit CAMPO építész a befejezéshez vitt. A szép márványhomlokzatot és a főbejáratot ALBERTI tervezte. A befalazott csúcsíves fekete és fehér márványú arkádok, melyek a templomhoz vannak építve, BRUNELLESCHI tervei után épültek. (Folyt. követk.)

PÁLYÁZATOK.

KÉTEMELETES KÖZÉPÜLET ÉPÍTÉS. A nagyváradi kereskedelmi csarnok társulati kétemeletes házat szándékozik építtetni. — Eme összesen 222.000 frttal előirányzott építkezésnek vállalatba adása végett a kereskedelmi csarnok tanácstermében július 10. d. u. 3 órakor árlejtés lesz. Ajánlatokat július 10 én déli 12 óráig kell beadni.

SZINHÁZÉPÍTÉS. A nyiregyházai színházi részvénytársaság által létesítendő színház építésénél előforduló munkák biztosítása végett a város tanácstermében július 17. d. u. 3 órakor versenytárgyalás lesz.

Ajánlatokat jul. 17. déli 12 óráig SOMOGYI GYULA elnökhöz kell beadni.

REÁLISKOLA ÉPÍTÉS. A verseci főreáliskola kibővítése és részben újból való felépítése elrendeltetvén, eme 59542 frttal előirányzott építkezés vállalatba adása végett Versec város mérnöki hivatalánál jul. 15. d. e. 9 órakor árlejtés lesz.

ÚT ÉS HID ÉPÍTÉS. A hátszeg-petrozsény-szurdoki törvényhatósági közut Románia határáig vezető utszakaszon kiépítendő, valamint ezen végszakaszon a Zsil-híd és a Poletisten-patak hid alépitménye megépi-

tendő lévén, e 61.400 frttal előirányzott munkának vállalatba adása végett Budapesten a kereskedelemügyi m. kir. ministeriumban és egyidejűleg Déván, a hunyadvármegyei m. kir. államépítészeti hivatalnál július 10. d. e. 10 órákor versenytárgyalás lesz. Ajánlatokat július 10. d. e. 10 óráig vagy a kereskedelemügyi m. kir. ministerium segédhivatali főigazgatóságához, vagy a dévai államépítészeti hivatalhoz kell beadni. Feltételek a dévai m. kir. államépítészeti hivatalnál. Bánatpénz 5 százalék.

VASUTI ÁLLOMÁS ÉPÍTÉSE. A m. kir. államvasutak püspökladány-nagyvárad-i vonalán levő Báránd megállóhelynek állomássá leendő kibővítésével létesítendő emeletes felvételi épület, árnyékszék, állomási kut, sütőkemence, gazdasági udvar, szemégtödör, őrház és melléképületek felépítésére

versenytárgyalás van hirdetve. Költségelőirányzat 17067 frt. Ajánlatokat július 4-én d. e. 10 óráig a m. kir. államvasutak kolozsvári üzletvezetőségének I. oszt. titkárságához kell beadni. A feltételek az üzletvezetőség pályafentartási és építési osztálymérnökségnél tekinthetők meg. Bánatpénz 5 százalék.

ÁRVAHÁZ ÉPÍTÉS MAKÓN. 69.874 forint költséggel egy megyei fiu- és leányárvaház építésére vonatkozó árlejtés július 8. d. e. 9 órákor fog megtartatni az alispáni hivatalnál.

HID HELYREÁLLÍTÁS. A módosdettai uton Csávós mellett levő Temeshid helyreállításánál 8058 frttal előirányzott munkának vállalatba adása érdekében Torontálmegye alispáni hivatalánál július 15. d. e. 10 órákor versenytárgyalás lesz.

MŰÉPÍTÉSZET ÉS MŰTÖRTÉNETI IRODALOM KÖNYVÉSZETE.

RÉCSEI VIKTOR, sz. B. r. főgimn. okl. tanár, római orcas és az orsz. régészeti és embertani társulat igazgató-tanácsosa tollából megjelent Esztergomban BUZÁROVITS GUSZTÁV könyvkiadónál „Az esztergomi sz. Lőrinc templom maradványainak“ leírása eredeti kutatások alapján. 1893. Esztergom 8-r. 54. lap. Három egykorú metszet, két alaprajz, két helyszíni felvétel és 18 részletrajz autotypiai és cinkografiai ábrával van diszítve az érdekes füzet. Ára?

BUNYITAI VINCE: A gyulafehérvári székesegyház későbbi részeiről irt tanulmánya megjelent Budapesten 4-r. 32 l. Ára?

GÖMÖRI HAVAS SÁNDOR szerkesztésében megjelent a „Budapest Régiségei“ című gyűjtemény IV. száma Budapest, 1893. 4-r. 156. l. Ára?

DR. GERECZE PÉTER: A pécsi székesegyház különös tekintettel falfestményeire. Műtörténeti tanulmány. 34 szöveg közé nyomott képpel s XXI. táblával. Budapest HORNYÁNSZKY VIKTOR könyvvarus bizománya. 283. lap. Ára 5 frt.

WIENER FACADENBUCH I. 1860—1890. 75. Facaden von Palais-, Wohn-, Zins- und Geschäftshäusern. 20 Foliotafel in Lichtdruck. Wien AD. LEHMANN 1893.

VEGYESEK.

A LIPÓTVÁROSI BAZILIKA ÉPÍTÉSE lassan bár, de folyton előrehalad. A bazilikát körülfutó vörös márványból faragott fal már teljesen elkészült. Most az előcsarnok belsején dolgoznak, mely még a nyáron teljesen elkészül. Ugyancsak a napokban kezdik meg a három donga-boltozat vakolását s az aranyozási munkákat. A főbejárathoz tervezett nagy mozaik kép augusztusban készül el s akkor el is helyezik. Még ez évben elkezdik a főbejárat kapuit; befejezik a négy kis kupola teljes vakolását és aranyozását, elhelyezik a nagy kupola vaslépcsőzetét s a szobrász-munkákat s megkezdik a kupola festését. A templom belső festését és diszítését addig nem kezdhetik meg, míg az erre előírányozott másfél milliónyi forintot a város meg nem szavazza, illetőleg míg a ministerium jóvá nem hagyja. A mint a költséget megszavazzák, a munkálatokhoz azonnal hozzáfognak. A belső diszítésre vonatkozólag egy gipszmintázatot készítettek, mely teljes képet nyújt annak nagyszerűségéről. A mintát valószínűleg közszemlére is kiállítják.

AZ ÚJ ORSZÁGHÁZ SZOBRAI. Az új országházra tudvalevőleg mintegy kétszáz szobormű jön. E művek tervének készítésével már a múlt esztendőben megbízták a művészeket. A terveket a művészek el is készítették s még ez év elején benyújtották az építés vezetőségnek. A megrendelés azonban most is késik. A művészek most kérvényt adtak be az építésvezetőséghez, hogy a szobrok készítését minél előbb rendelje meg, mert különben, ha tömegesen kell szállítani a szobrokat, a kőfaragó munka igen megdrágul. De megművészeti szempontból is helyesebb, ha a mintázásra megfelelő időt adnak.

ÚJ VÁROSHÁZ DEBRECENBEN. Debrecen város új városház építését határozta el. Az építés költségei 230.000 forinttal vannak előírányozva és a felépítésre a város országos pályázatot hirdet. A beérkezendő tervek közül az első ezer, a második ötszáz forint díjat kap. A pályanyertes terv készítőjét bízzák meg az építés felügyeletével.

A FŐVÁROSI KÉPZŐMŰVÉSZETI BIZOTTSÁG

GERLÓCZY KÁLÓLY h. polgármester elnöklése alatt f. hó 9-én tartott ülésén döntötte el az Erzsébet-téren esetleg felállítandó szökőkutra, s a közgyűlési teremben az elnöki szék mögé helyezendő függönyre érkezett pályaműveket. A bizottság a pályázat eredményét szépnek és kielégítőnek találta, noha a szökőkutak tervezeteinek egyikét sem mondhatta a kivitelre alkalmasnak. A szökőkutra kitűzött első díjat (600 frt) SZÉCSI ANTAL-nak, a második díjat (300 frt) MÁTRAI LAJOS-nak ítelték oda. A szorgalmas munka elismerésül még két 200 frtos díjat határoztak kiadni, még pedig SZIRMAI ANTAL és SZÁNTHÓ ISTVÁN építészek. DONÁTH GYULA tervén a bizottság igen sikerültnek találta a medence peremén madarakkal játszó gyermekcsoportokat s elhatározta, hogy azokat elkészítteti s az Andrássy-uti köröndön felállítják. A bizottság a szökőkút felállítása iránt is hozott határozathozatalt. A közgyűlési terem függönyére tűzött 150 frtos díjat GYÖRGYI ISTVÁN nyerte el. Dicséretet nyert CSIZIK és a „Budapest“ jeligés pályamű. JÓKAI MÓR diszpolgári oklevelének keretére RAUSCHER magyar filigrán tervezetét fogadták el és elfogadta végül a bizottság SZÉCSI ANTAL-tól báró EÖTVÖS JÓZSEF mellszobrát is.

ÜGYVÉDI KAMARA-ÉPÜLET a fővárosban van tervezés alatt. A főváros a belügyminister beleegyezésével a budapesti ügyvédi kamarának kamarai épület emelésére, az V. kerületi Szalay- és Szemere-utcák sarkán 284 négyszögöl terjedelmű telket adományozott. A választmány a főváros és kamara közt, a telek tulajdonosának átbocsájtására vonatkozó szerződés megkötésére dr. GYÖRY ELEK elnököt, dr. NAGY DEZSŐ titkárt és dr. LIEDEMANN KÁROLY ügyészt küldte ki. Mihelyt a szerződés megkötetik, a választmány foglalkozni fog az adományozott telken emelendő ház felépítésével és ennek különösen a pénzügyi és műszaki oldalával. Ha akadályok nem jönnek közbe, az építkezés a jövő év tavaszán valószínűleg meg fog kezdetni.

ÚJ GIMNÁZIUM A FŐVÁROSBAN. A főváros közgyűlése, a közoktatási minister kérelmére, százezer forintnyi segélyt szavazott meg egy a Józsefvárosban építendő állami

gimnázium részére. A minister a fővárosnak ez áldozatkészségeért köszönetét nyilvánította és egyuttal kijelentette, hogy a főváros ama kívánságát, hogy a gimnáziumot ne csak a Józsefvárosból, hanem a Ferenczvárosból is közelérjék a tanulók, teljesíteni fogja.

IPARMŰVÉSZETI PALOTA. Az iparművészeti palota terveit a napokban készítették el és mutatták be a közoktatásügyi miniszternek LECHNER ÖDÖN és PÁRTOS GYULA műépítészek. A terveket a minister jóváhagyta s legközelebb kiírják az építésre a pályázatot. A palota az üllői útra jön a klinikával szembe, hol egész háznegyszöveget bontanak le. A hatalmas palotában az iparművészeti iskola és muzeum nyer elhelyezést.

A GYÖRI ÚJ VÁROSHÁZ ÉPÍTÉSÉRE a belügyminister nem hagyta jóvá az eddig hozott városi határozatokat, hanem utasította a tanácsot, hogy újabb tervek elkészítésére hirdessen pályázatot s a város által elfogadandó terveket küldjefel hozzá megbirálás végett. Az eddigi tervek, a minister jóváhagyását a nagy költségek miatt nem nyerték meg.

MŰÉPÍTÉSZEK KONGRESSZUSA CHICAGÓBAN. A chicagói kiállítási bizottság elnökétől D. H. BURNHAM urtól a következő felhívást kaptuk azon fölkérés kíséretében, hogy azt lapunkban közzétegyük: „Mindennemzetbeli műépítészekhez! Azon összejövetelek közt, melyek a chicagói kiállítás tartama alatt a különböző szakférfiak által rendeztetnek, tervbe van véve egy oly összejövétel is, a melyen a művelt világ minden nemzetbeli műépítészai egybegyűljenek, még pedig az 1893. évi július 31. ével kezdődő héten az állandó művészeti palotában (permanent memorial ast palace) a chicagói tóparkban a város közelében. Célja leend ezen barátságos összejövételnek szívélyes összeköttetést teremteni a legkülönbözőbb nemzetbeli műépítészek közt, és kölcsönös eszmecserét létesíteni a nemzeti sajátosságok, és építészeti találmányok iránt. E végből minden nemzet egy-egy kiválóbb műépítészét szóbelileg s ábrázatólag fogja ismertetni a honbeli építészet sajátosságait, különlegességeit és speciális építkezési jellemét. Tárgykörét ez előadásoknak a házak s azok építészeti kellékei, mellékhelyiségei, felszerelése, szerkezeti, szobrászati, építészeti, rajzbeli

s festészeti vázlatai képezik, kiegészítve az építészeti jog (tűzbiztonsági, technikai stb. szakmaág felölelésével. Tekintettel arra, hogy e tanulmányokat a legkiválóbb műépítészek mutatják be, ezen kitünő előadásokhoz az érdeklődő szakférfiakat a legmélyebb tisztelettel meghívja a fenti elnökség, melynél az érintett tárgykör iránti kérdezősködések és tudósítások közlését ROBERT CRAIK NC. LEAN titkár, Chicagó III. Tribun Building 19. sz. a. eszközli, szíves megkeresés esetén.

A FŐVÁBOSI LAKÁSMISERIÁKHOZ. A főváros statisztikai hivatala most számol be a túlszűfolt lakások tekintetében eszközölt hatósági vizsgálat eredményéről és nagyvárosi nyomorról, képet festvén ily módon arról, hogy a szegény nép mily helyeken huzza meg magát és hányad magával, ha beköszönt az éj, a pihenés ideje. A kimutatás szerint a jelen év március 31. részben április hónapján a hatósági kiküldöttek a főváros tiz kerületében 2749, tényleg túlszűfolt lakást találtak, amelyekben 20.485 ember húzta meg magát, úgy, hogy egy részének még tisztességes fekhely sem jutott, nem számítva a jó levegőt, amely e lakásokból ugyszólván ki van zárva. A túlszűfolt lakások tekintetében az Erzsébet és Józsefvárosok járnak elől, messze elhagyván a belvárost, amelyben a viszonyok legkielégítőbbek. A két városrészben 1187 ilyen lakást találtak, ellentétben a belvárossal, a hol a szám csak tizenyolcra rúg. A legtöbb túlszűfolt lakást a földszinti helyiségek nyujtják. Ezután mindjárt a pincék következnek. Az ilyen ronda lakásokban a lakók száma a fekvés tekintetében a következő: pincében 4.139, földszint 13.548, I. emeleten 2.362, II. emeleten 365, III. emeleten 29, IV. emeleten 6, padláson 36. Az összeirt túlszűfolt lakások majdnem mind egy szobából állanak; két szobást csak negyvenkilencet találtak. Egy kis szobára tehát átlagosan 8—9 ember jut. De letek olyan szobákat is, a melyben húsznál több ember húzta meg magát. Van e szobák között 189 olyan szűk, hogy köbértalma 20 köbméternél többet nem tesz, a hol tehát egy ágy a szobák szélességét egészen betölti s a hol ezenkívül csak 2—3 méternyi szabad tér marad; esetleg husz lakó számára Különbben ily körülmények között 652 ember él. A mi a világosságot illeti a túlszűfolt lakásoknak, az is borzasztó, különösen a pincelakásokban, a melyek

között száztizennégyet egészen sötétnek találtak, 143-at pedig olyannak, hogy világosság azokba csak elvétve jut. E pincéhelyiségek negyedrésze félig-méddig nedves, míg egy tizedrészének a falán a víz csorog. Ilyen sötét, nedves lakásra hétezer ember esik. Persze az állatnak sem való helyek nagy részben nincsenek sem padlózva, sem pedig kövezve. Ha most már azt nézzük, hogy a 2749 túlsufolt lakásban háló 20.485 szegény ember hol és mint hál, a következő képet látjuk. A szerencsésebbek természetesen ágyban — de milyenben — töltik az éjszakát, azonban nem egyedül, hanem harmad-negyedmagukkal. Hetezernek azonban ágyból semmi sem jut, ezek lócákon, székeken, stb. hálnak, míg egy másik nagy csomó a puszta földön fekszik végig.

KÉT TANITÓKÉPZŐINTÉZET EGYESITÉSE. Az Andrassy-uti nevelőképző és a csalogány-utcai tanítónőkészítő intézet tanári testületei közt tanácskozások folynak a két intézet egyesítése céljából. A terv szerint az Andrassy-úti nevelőképző intézetet áthelyezik a csalogány-utcaiba és a két intézetet szerves összefüggésbe hozzák egymással új építkezéssel.

AZ ÉPÍTÉSZET AZ EZREDEVES KIÁLLÍTÁSON. A kereskedelmi miniszter legközelebbi leiratot intézett a nagyobb magyar városokhoz, melyben kifejti, hogy hazánk építészetét a millenniumi kiállításon lehetőleg nagy arányokban kívánja bemutatni és felszólítja a városok, hogy az 1867 óta létesített nagyobb szabású nyilvános épületekről kimutatást készítsen. A kimutatásba felveendő az épület rendeltetése, a tervező neve és az építési költség. A kimutatást július 20-ig kell felterjeszteni. Ha azt kellene kimutatni, hogy városaink mit szándékoztak és készültek építeni a lefolyt 25 év alatt, akkor bizonyára első helyen tündökölnének a kiállításon, de így majd csak valami szerény zugocskával kell beérni.

A BUDAPESTI ÚJ HIDAK. A pénzügyminiszternek azt a leiratát, a melyben az eskü-téri-hid kiépítésével kapcsolatos városrendezési költségekhez hozzájárulásként 2 millió forintot kért a fővárostól, a hidépi-

tés gyorsítása érdekében minél hamarabb szükséges volt letárgyalni. A 2 millió forintnyi hozzájárulási költség mielőbbi értékesítéshez semmi kétség sem fér.

ÚJ TÖRVÉNYKEZÉSI PALOTA. Debrecenben még az idén megkezdik az új törvénykezési palotának és a fogháznak építését. Az igazságügyminiszter intézkedett, hogy az építkezésre vonatkozó műszaki iratokat felülbírálás végett július hónap végéig tegyék át a kereskedelmi miniszterhez.

AZ ÁTALÁNOS CSATORNÁZÁS SIETTETÉSE. A főváros törvényhatósági bizottsága kebeléből az 1896. évi országos kiállítás rendezése végett kiküldött bizottság figyelmébe ajánlotta a tanácsnak, hogy az általános csatornázási munkákat siettesse és ha lehet, fejezze is be 1896-ig, a mikor a kiállítás sikerét akadályozhatnák azáltal, hogy épen a legnagyobb forgalmu utakon tennék a közlekedést lehetetlenné; ha pedig az egész munka akkorra el nem készülhet, a hátralevő részt későbbre kellene halasztani. A középítési igazgató véleménye szerint a rendező bizottság kívánása teljesíthető, az ös-zes csatornázási műveket 1896-ra ki lehet építeni s csak a dunaparti főgyűjtőnek a vámháztértől a Petőfi-térig terjedő szakasza maradna esetleg a következő évre. A tanács ma délelőtt tartott ülésében legutóbb műszaki közegének szakvéleményét tudomásul vette, s minthogy a maga részéről is, a kiállításra való tekintettel, a munka gyorsítását tartja szükségesnek felhívta a középítési igazgatót, hogy már most a végrehajtásra vonatkozó részletes terveket is a törvényes tárgyalások megtartása és a költségek engedélyezése végett, gyors egymásutánban terjesse elő. A védgát utcáig terjedő szakasza a soroksári-uti főgyűjtőnek építés alatt van, nemsokára talán el is készül. Ugy értesülünk, hogy a további építésre vonatkozólag, és pedig a főgyűjtőnek a védgát-utcától a Boráros-térig terjedő szakaszára vonatkozó részletes terveket a középítési igazgató a legközelebbi napokban mutatja be a tanácsnak, mi által el lesz érve a lehetősége annak, hogy a főgyűjtő a soroksári-utca egész vonalában még ebben az évben épüljön ki.